

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

conferences.uz

No 20
30 сентябрь

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 20-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
20-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
20-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 20-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 сентябрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 39 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛANIШЛАР

1. Abdullayeva Shaxnoza Esonboyevna	
ABU RAYHON IBN AHMAD BERUNIYNING ILMIY QARASHLARI VA UNING ILMIY ME'ROSI	7
2. Ataxonova Minavvarxon Odilovna	
IBN SINONING FANDAGI ILMIY QARASHLARI	9
3. Saidjonov Akmaldin Adhamjon o'g'li	
UMAVIYLAR DAVRIDA MOVAROUNNAHRDA ISLOM ILMLARINING RIVOJLANISHI	11
4. Ҳакимов Авазхон Абдурашидович	
ИСТИҚБОЛ ЭГАЛАРИ ЁКИ КЕЛАЖАККА ТИКИЛГАН САРМОЯ.....	13
5. Сотвoldиев Ойбек Хайрулло ўғли	
ЎРТА АСРЛАРДА КОРДОВА ШАХРИ.....	16
6. Mirzaxmedova Dilrabo Raximjonovna	
"HISTORY, GEOGRAPHICAL LOCATION, ETHNIC ORIGIN, CULTURE OF THE KARAKALPAK PEOPLE IN CENTRAL ASIA UP TO THE 21ST CENTURY"	18
7. Karimova Dilshoda Olimovna, Karimova Nodira Saidovna	
TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA GEOGRAFIYA VA TARIX FANLARINING AHAMIYATI	19
8. Abdaliyeva Sayyora Mirzaliyevna	
O'RTA OSIYO SVILIZATSIYASI TARIXINI O'RGANISHDA SHARQ QO'LYOZMALARINING O'RNI	21
9. Davronova Rashida Qahramon qizi, Umarova Gulnur Gabdulxaqovna, Davronova Xurshida Qahramonovna	
SHOHIZINDA MUQADDAS ZIYORATGOH.....	23
10. Sidiqova Nilufarxon Adaxamovna, Turdiyeva Dilbar Ramazonovna	
TARIX DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLI USULLARDAN FOYDALANISH.....	25
11. Матчонова Барно Иркиновна	
ХОРАЗМЛИК САҶДУЛЛА ПОЛВОН ВА УНИНГ ФАОЛИЯТИГА ДОИР БАЪЗИ ТАҲЛИЛЛАР	27
12. Xo'jayorova Sadoqat Baxtiyorovna	
ROSSIYA IMPERIYASINING XIVA XONLIGI BILAN ALOQALARINI RUS TARIXSHUNOSLIGIDA YORITILISHI	29
13. Abduhalimov Islomjon Abdug'ani o'g'li, Xakimova Zarifaxon G'ofurovna	
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKATALarda TARIX FANLARIDA TARIXIY OBIDALARGA EKSKURSIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI JIHATLARI	31
14. Matyoqubova Sohiba Hayitbayevna	
XIVA QO'NG'IROTLARI SUOLASINING SIYOSIY TARIXI	33
15. Yakubova Sitora Sharifovna	
BUXOROLIK YIRIK OLIM VA MA'RIFATPARVAR	34
16. Ю.Х.Юлдашев	
АРХИВЛАРНИНГ ПАЙДО БҮЛИШИННИНГ ТАРИХИЙ ЗАРУРАТИ ВА ИЖТИМОЙ АҲАМИЯТИ	36

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

ABU RAYHON IBN AHMAD BERUNIYNING ILMIY QARASHLARI VA UNING ILMIY ME'ROSI

*Abdullayeva Shaxnoza Esonboyevna
Andijon viloyati Buloqboshi tumani 3-sloni
umumiy o'rta ta'lif maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(90) 172 02 71
sahnozabdullayeva20@gmail.com*

Annotatsiya: Berilgan ushbu ilmiy maqolada Beruniyning ilmiy sohalardagi qarashlari va me'rosi haqida so'z boradi ya'ni – Uning "Mineralogiya", "Dorivor o'simliklar haqida kitob"i, "Geodeziya"si va boshqa ma'lumotlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Quyosh, Soyalar, Mineralogiya, Ovro'po, Turkiya, Saydana, Geodeziya.

Buyuk olim va mutafakkir Abu Rayhon ibn Ahmad Beruniydir. U 973-yil 4-sentabrda Urganch shahridan 120 km naridagi qadimgi janubiy Xorazmnинг poytaxti Kat (hozirgi Beruniy) shahri yaqinida tug'ilgan. Uning nasl-nasabida "berun" so'zi "tashqi shahar", "Beruniy" esa "tashqi shaharda yashovchi kishi" ma'nosini bildiradi¹.

Beruniy Yer, Oy, Quyosh o'lchamlarini hamda Yerdan Oy va Quyoshgacha bo'lgan masofani aniqlash maqsadida ilmiy izlanishlar olib borib, matematika nuqtai nazardan mukammal bo'lgan "soyalar" nazariyasini yaratdi.

Yoqut Hamaviyning yozishicha, Qobus ibn Vashmgir Beruniyga vazirlik lavozimini taklif qilgan, leki olim bunga rozi bo'lmagan. Beruniy o'z asarlarini ro'yhatini tuzgandan keyin yana ikkita muhim kitobini yozgan. Bulardan biri "Mineralogiya"dir. Bu risola o'z zamonasi uchun Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq, hatto Ovro'poda ham mineralogiya sohasida eng yaxshi, tengi yo'q asar hisoblanadi. Beruniyning oxirgi asari – "Dorivor o'simliklar haqida kitob"ining qo'lyozmasi XX asrning 30-yillarda Turkiyada topildi. Asar "Saydana" nomi bilan mashhur, unda Beruniy Sharq, ayniqsa, Markaziy Osiyoda o'sadigan dorivor o'simliklarning to'la tavsifini beradi.

Beruniy so'nggi avlodlarga katta ilmiy meros qoldirdi. Beruniyning o'z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq tarjimalari, turli hajmdagi asarlari, yozishmalari qolganligi bizga ma'lum. Beruniy, astronomiya, astrologiya, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya, geografiya, arifmetika, tibbiyat, farmakognoziya, tarix, filologiya masalalariga oid qator risolalar yaratdi va Sanskrit tilidan arabchaga, arab tilidan Sanskrit tiliga tarjimalar qildi, badiiy ijod bilan ham shug'ullanib she'rlar yozdi. "Astrologiyaga kirish", "Astronomiya kaliti", "Jonni davolovchi quyosh kitobi", "Ikki xil harakatning zarurligi haqida", "Ko'paytirish asoslari, "Ptolemey "Almagest"ning sanskritchaga tarjimasi", "Foydali savollar va to'g'ri javoblar", "Farg'oniy "Elementlar"iga tuzatishlar", "Turklar tomonidan ehtiyyotkorlik", "Oq kiyimlilar" va karmatlar haqida ma'lumotlar", "Sherlar to'plami", "Al-Muqanna haqidagi ma'lumotlar tarjimasi", "Ibn Sino bilan yozishmalar" shular jumlasidandir.

Beruniy qadimgi yunon ilmi va uning vakillari Aristotel, Platon, Ptolemey, Yevklid kabilarning asarlari, hind olimlari, musulmon olimlari al-Xorazmiy, Farg'oniy, Battoniy, Roziy, Abu Tamman, Ibn Kaysum, Abu Ma'shar asarlari bilan yaqindan tanish bo'lsa, ularga sharhlar, izohlar, tuzatishlar, raddiyalar yozgan. Uning ilmiy merosi g'oyat rang-barang bo'lib, tibbiyat va astronomiya faniga xizmativ juda kattadir. Beruniy o'z ilmiy asarlarida duyoning tuzilishi masalasida Ptolemey sistemasiga suyansa ham, Yerning harakati haqida Beruniy: "Yerning

¹ Shamsutdinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. –T.: Sharq, 2013. –B. 131.

harakatsizligi (masalasi) astronomiya fanining asosiy masalalaridan biri bo'lib, bu haqda yuz beradigan shubhalarni yechish qiyin", deb yozadi¹. Osmon jismlarini geometrik tushintirish asosida Beruniy Kopernikdan bir necha asr avval Yerni koinotning markazi deb biluvchi geotsentrik va Quyoshni koinot markazi deb o'rgatuvchi gelotsentrik tizim teng kuchga ega, degan xulosaga keladi. "Geodeziya" asarida Beruniy geotsentrism bilan bog'liq bo'lgan ba'zi bir nazariyalarning to'g'rilingiga shubha bilan qaraganini ochiqdan ochiq bayon etadi. Beruniy harakat trayektoriyasi va osmon yoritqichlari shaklining ellipsoid ekanligi haqida birinchi bo'lib fikr yuritgan olimlardan bo'lib, joylarning geografik uzoqligini, kengligini aniqlash yo'llarini tanlab olishda novator hisoblanadi.

Turli joylarning geografik kengligini va uzoqligini aniqlashda Beruniy erishgan natijalar hatto hozirgi zamon olimlarini ham hayratda qoldiradi. Buyuk olim Yer yuzasining har bir qismi o'zining uzoq tarixiy taraqqiyotiga ega ekanligini qayd etadi. Markaziy Osiyoning ba'zi bir mintaqalari, shu jumladan, Amudaryo vodiysining geologic rivojlanishini birinchi marta jiddiy o'rganishda harakat qilgan ham Beruniydir. Uning Amudaryo vodiysining geologic o'tmishi va Orol dengizining paydo bo'lishi haqidagi xulosalari o'sha zamonning eng muvaffaqiyatli geologik tahlillaridan biri bo'lib hisoblanadi. Olim "Dengizlar quruqlikka, quruqliklar esa dengizga aylanadi" degan nazariyaga suyanadi. Beruniyning foydali qazilmalar qatlamining paydo bo'lishi, jinslar yemirilishining ahamiyati, tog' jinslarining nurashi kabilar haqidagi xulosalari katta ilmiy ahamiyatga egadir. U tog'larning paydo bo'lishi va yo'q bo'lib ketishi tabiiy omillar asosida yuz berishini talqin etuvchi nazariyani olg'a suradi.

Xullas, Beruniyning asarlari musulmon Sharqi madaniyatining so'ngi rivojlanishiga kata ta'sir ko'rsatdi. So'nggi arab va fors tillarida yozilgan Bayhaqiy, Shaxrizo'riy, Qiftiy, Yoqut Hamaviy asarlarida Beruniy haqida muhim ma'lumotlar keltiradi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hasanov F. Ma'naviyat yulduzlari. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011. –368 b.
2. Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шарқ, 2006. – 168 б.
3. Shamsutdinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. –T.: Sharq, 2013. – 671 b.

¹ Hasanov F. Ma'naviyat yulduzlari. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011. –B. 98.

IBN SINONING FANDAGI ILMIY QARASHLARI

*Ataxonova Minavarxon Odilovna
Andijon viloyati Buloqboshi tumani 3-sonli
umumiyo'rta ta'lim mакtabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998 99 037 98 61*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada, Ibn Sinoning fandagi ilmiy qarashlari haqida so'z boradi, ya'ni – U Mineralogiya ilmining rivojida – mineralallarni 4 guruhga ajratganligi, Kimyoda ham Ibn Sino zamonasining bilimlarini umumlashtirishga harakat qilganligi hamda Uning falsafiy qarashlari haqida manbalarga tayangan holda ilmiy yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Kimyo, Forobiy, falsafa, materiya, mantiq, aql, inson.

O'rta asrlarda "Qonun" Sharqdagina emas, balki G'arb mamlakatlarining universitetlarida ham talabalar uchun tibbiyotdan yagona qo'llanma edi¹. Ibn Sinoning "Kitob ush-shifo" asarida turli tibbiyot ilmlariga – botanika, geologiya, mineralogiya, astronomiya, matematika, kimyoga oid ko'p ma'lumotlar keltiriladi. Uning tog'larning vujudga kelishi, yer yuzasining davrlar o'tishi bilan o'zgarib borishi, zilzilaning sabablari kabi turli jarayonlar haqidagi fikrlari keyinchalik geologiya ilmining mustaqil ravishda rivoj topishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ayrim joylarning bir vaqtlar dengiz bo'lganligi, shu sababli qattiq qatlamlarda turli dengiz hayvonlarining izlari saqlanib qolganligi haqida ham turli misollar asosida fikr yuritiladi, meteoritlar, vulkanlar haqida ma'lumotlar keltiriladi. Mineralogiya ilmining rivojida ham Ibn Sinoning xizmati katta. U mineralallarni 4 guruhga ajratadi. 1) Toshlar. 2) Eriydigan jism (metall)lar. 3) Oltingugurtli yonuvchi jismlar. 4) Tuzlar.

Kimyoda ham Ibn Sino zamonasining bilimlarini umumlashtirishga harakat qilib, turli asarlar yozdi, tajribalar o'tkazdi. Xususan, uning organik kimyo sohasidagi fikrlari keying davr mutaxasislari tomonidan yuqori baholandi. U oddiy metallni qimmatli metallga aylantirish ustida fikr yurituvchi alximiklarni tanqid qildi. Ibn Sino astronomiya sohasida Ptolemyning geotsentrik nazariyasidan tashqariga chiqmagan bo'lsa-da, tabiiy hodisalarining ichki sababiy bog'lanishini aniqlashga harakat qildi, inson hayoti va ijtimoiy hodisalarini osmon jismlari harakati, holatiga bog'lovchi astrologiyaga shubha bilan qaradi, turli tajribalar o'tkazish uchun yangi astronomic asbob yaratish, botanikada turli o'simliklarning tabiiy xususiyatlarini o'rganish, ilmiy terminologiya yaratish sohasida ish olib bordi.

Ibn Sino dunyoqarashi Forobiy asarlari ta'sirida shakllandi, u ijtimoiy-falsafiy masalalarda Forobiy qarashlarini davom ettirdi, ilg'or falsafiy oqimni yangi tabiiy-ilmiy fikrlar bilan boyitib sistemalashtirdi va yangi bosqichga ko'tardi. Ibn Sino fikricha, falsafaning vazifasi mavjudodni – barcha mavjud narsalarni, ularning kelib chiqishi, tartibi, o'zaro munosabati, biridan ikkinchisiga o'tishini har tomonlama tekshirish uchun zazaruriyat, imkoniyat, vogelik, sababiyat prinsiplarini asos qilib oldi. Olam – barcha mavjud narsalar ikkiga bo'linadi: zaruriy vujud (vujudi vojib) va imkoniy vujud (vujudi mumkin). Zaruriy vujud hech narsaga bog'liq bo'lmagan bir butunlikni tashkil etib, u eng irodali, qudratli, dono Tangridir. Qolgan hamma narsalar imkiniy tarzda mavjud bo'lib, zaruriy vujid – Tangridan kelib chiqadi. Vujudi vojib va vujudi mumkin – sabab va oqibat munosabatidandir. Bu jarayon emanatsiya tarzida, ya'ni quyoshdan chiqayotgan nur shaklida asta-sekin amalga oshadi. Shu tartibda imkoniyat shaklidagi mavjud bo'lgan aql, jon (nafs) va jism, ular bilan bog'liq holda osmon sferalari kelib chiqadi, mavjud narsalarga aylanadi. Bular hammasi substansiya (javhar)dir. Narsalarning konkret ko'rinishlari, shakllari o'zgaradi, lekin ularning moddiy asosi yo'qolmaydi.

Materiya doim vujudga kelishi mumkin bo'lgan narsalardan avval mavjud bo'lib, bu narsalar ularni tashkil etuvchi materiyaga muhtojdir. Materiyaning eng soda, bo'laklarga bo'linmaydigan shakli to'rt unsure: havo, olov, suv, tuproqdan iborat. Ularning turlichaga o'zaro birikuvi natijasida murakkab moddiy narsalar tashkil topadi. Murakkab narsalar o'zgarib, turli shakllarga ega bo'lishi mumkin, lekin ularning moddiy asosi bo'lgan to'rt unsure to'qolmaydi, abadiy saqlanadi. Uning fikricha, avval tog'-toshlar, so'ng o'simliklar, hayvonot va taraqqiyotning yakuni sifatida inson vujudga kelgan. Inson boshqa barcha hayvonot olamidan so'zi, tili va aqli, tafakkur qilishin bilan

¹ Hasanov F. Ma'naviyat yulduzları. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011. –B. 91.

farq qiladi. Ibn Sino ijodida fanning strukturasini tekshirish, ilmlarining tartibini aniqlash, ularni tasnif qilishga e'tibor alohida o'rin egallaydi. Bu masalada ham olim Forobiy boshlab bergan fanlar tasnifi haqidagi masalani yanada taraqqiy ettirishga harakat qiladi¹.

Ibn Sinoning falsafiy sistemasini ifodalovchi asarlarida ("Kitob ush-shifo", "Kitob un-najot", "Donishnoma") falsafiy bilimlar: mantiq, fizika, matematika, metafizika tartibida beriladi. Bularidan mantiq – bilishning metodi, mavjudotni o'rganish, u haqda fikr yuritishning ilmiy usuli sifatida talqin etiladi. "Mantiq, – deb yozadi Ibn Sino, – insonga shunday bir qoida beradiki, bu qoida yordamida inson xulosa chiqarishda xatolardan saqlanadi".

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki inson aqli turli fanlarni o'rganish yordamida boyiydi, rivoj topadi. Bunda, xususan, u mantiq ilmiga katta e'tibor beradi. Aql har qanday bilishning va amaliy faoliyatning mezoni sifatida talqin etiladi. "(Aql) tarozisida o'lchanmagan har qanday bilim, – deb yozadi Ibn Sino, – chin bo'lmaydi, demak, u haqiqiy bilim emas" deb, aytib o'tgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари. 1-жилд. –Т.: Абдулла Қодирий, 1993. –302 б.
2. Караматов Ҳ.С., Ҳусниддинов З., Мансуров А, ва бошқалар. Буюк Алломаларимиз. – Т.: Тошкент ислом университети, 2002. – 79 б.
3. Hasanov F. Ma'naviyat yulduzlari. – Т.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011. –368 b.
4. Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шарқ, 2006. – 168 б.

¹ Hasanov F. Ma'naviyat yulduzlari. – Т.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2011. –B. 93.

UMAVIYLAR DAVRIDA MOVAROUNNAHRDA ISLOM ILMLARINING RIVOJLANISHI

*Saidjonov Akmaldin Adhamjon o‘g‘li
O‘zbekiston xalqaro islam akademiyasi magistri
Telefon: 94 397 31 35
E-mail: akmaliddinsaidjonov@gmail.com*

Annotasiya: Ushbu maqola Umaviylar davrida Movarounnahr diyoriga islam dinining kirib kelishi va o‘lka bo‘ylab islomiy fanlarning rivojlanib borishi haqida bo‘lib, unda mazkur davrda ilm yo‘lida xizmat qilgan yetuk ulamolar hayoti va ilmiy merosi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Sahoba, tobein, muhaddis, fiqh, kalom, jizya, xiroj.

Musulmonlar fath etgan mamlakatlarda Islomning tarqalishi avvalo sahabalar nomi bilan bog‘liq holda kechgan. Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning ashoblari u zotning vafotlaridan keyin yangi fath etilgan o‘lkalarga tarqalib, u yerlarda Islomni yoydilar. Movarounnahr fath etilgan davr esa sahabalar deyarli vafot etgan, Islom nuri ularga yaxshilik bilan ergashgan tobeinlarning ilm xalqalaridan taralayotgan bir davr edi. Shu sababdan Movarounnahrda islam ilmlarining tarqalishi bevosita tobein ulamolar nomi bilan bog‘liq. Shunday bo‘lsada, bu Movarounnahrga biror sahabiy tashrif buyurmagan degan xulosaga olib kelmasligi kerak. Islom Movarounnahrga Qusam ibn Abbas kabi ulug‘ sahabalar bilan birga kirib kelgan. Lekin, ma’lum vaqtidan so‘ng fotihlarning o‘lkadan chiqib ketishi bilan Islomning yoyilishi jarayonida uzilish sodir bo‘lgan. Qutayba ibn Muslim davrida Movarounnahr va unga tutash hududlarning to‘la fath etilishi bilan o‘lkada Islom dini va ilmlari yoyilishi uchun mustahkam zamin yaratildi.

Balazuriyning ma’lumot berishicha, Qutayba Samarcandda bir guruh musulmonlar jamoasini qoldirdi. Ular orasida “at-Tafsir” asarining muallifi Zahhok ibn Muzohim ham bor edi. U haqida Imom Zahabiy shunday yozadi: “Tafsir” sohibi, buyuk muhaddis, ilm hazinalaridan Abu Muhammad – Abul Qosim Zahhok ibn Muzohim Hiloliy. Balx va Samarcandda ham yashaganlar. U kishining Muhammad va Muslim ismli ikki aka-ukalari ham bo‘lgan. Ibn Abbas, Abu Said Xudriy, Ibn Umar, Anas ibn Molik, Asvad, Said ibn Jubayr, Ato, Tovus va boshqalardan hadis rivoyat qilganlar. Ahmad ibn Hanbal, Yahyo ibn Ma’in va boshqalar: “Zahhok – siqa” deganlar¹.

Zahhok ibn Muzohim tafsir ilmini yaxshi bilgan. VII asrda Samarcandda u qurdirgan binolar va masjid bo‘lgan. U Balxdagi madrasada bolalarga tafsir ilmidan ta’lim bergan. Uning madrasasida 3 mingta g‘ulom va 700 ta qiz tahsil olgan. Dars vaqtida u eshakka minib, o‘quvchilarni aylanib yurgan. U “at-Tafsir” kitobining muallifi bo‘lgan va hadis rivoyat qilgan. Balx yaqinidagi Baruqon shahrida 724-yil vafot etgan va o‘sha yerga dafn etilgan.

Qutayba o‘z atrofida ko‘plab olim-u fazillarni jamlagan edi. Shulardan biri faqih va taqvodor olim Abu Bakr Muhammad ibn Vosi’ ibn Jobir Azdiy (v. 123/741) dir. Muhammad ibn Vosi’ zamonasining buyuk muhaddisi va so‘fiylaridan edi.

U Basrada tug‘ilgan. Anas ibn Molik, Mutarrif ibn Abdulloh kabi ba’zi sahabiy va ko‘plab tobeinlardan hadis rivoyat qilgan. U kishidan esa o‘n beshga yaqin hadis rivoyat qilingan. Muslim, Abu Dovud, Nasoiy va Termiziy kabi hadis ilmi imomlari uning rivoyatlarini o‘z asarlariga kiritganlar. U Qutayba ibn Muslim qo‘shtida Movarounnahr fathida qatnashgan. Basrada vafot etgan.

Muhammad ibn Vosi’ zuhdi va taqvosi bilan mashhur bo‘lgan. Molik ibn Diynor uni Allohnинг qurrolaridan ekanini, Muhammad ibn Mihzam hech kimga bildirmay yil bo‘yi ro‘za tutganini, Ja‘far ibn Sulaymon o‘z ibodatlarida bo‘shashganini sezsa, ibn Vose’ga boqib, yana darhol ibodatga yuzlanganini aytgan. Yaqin do’stlaridan biri Hasan Basriy esa Muhammad ibn Vose’ni “Qur’onning bezagi” deya ta’riflagan.

Zahhok ibn Muzohim va Muhammad ibn Vosi’larning Movarounnahrda islam ilmlari yoyilishidagi xizmatlari ulkan bo‘lgan. Ularning ilm xalqalarida ko‘plab tolibi ilmlar tahsil olgan. Bu narsa kelajakda Movarounnahrning ilm-fan markaziga aylanishida muhim omil bo‘lgan.

Umar ibn Abdulaziz tomonidan ham vazifalantirilgan shaxslar mahalliy aholi orasida islam dini ta’limotlarini yoyishga kirishgan edilar. Jumladan, Xuroson va Movarounnahrga Muhammad

¹ Imom Zahabiy. Mashhur daholar siyrati. Toshkent – Hilol Nashr, 2016. – B. 208

ibn Xanis, Abu Ikrira Siroj – Abu Muhammad Sodiq va Ibrohim ibn Salamaning tog‘asi Hayyon Attorlar yuborilgan.

Keyinchalik Hishom ibn Abdulmalik ibn Marvon davriga kelib, mintaqada ilomiy ta’limotlarning yoyilishi yangi bosqichga kiradi. Jumladan, 109-hijriy (milodiy 727) yilda Ashars ibn Abdulloh Hishom ibn Abdulmalik tomonidan Xuroson va Movarounnahr voliysi etib tayinlanadi. Ashrasni xurosonliklar katta hersandchilik bilan kutib olishadi. 110-hijriy (milodiy 728) yilda Ashras Movarounnahrga alohida e’tibor qaratishni boshlaydi. U: “Menga taqvodor va fazilatli bir insонни оlib kelinglar. Uni Movarounnahrga islom ta’limotlarini yoyish uchun jo‘nataman”, deydi. Unga Abus Saydo Solih ibn Tarifni keltirishadi. Abus Saydo fors va turkiy tillarni bilmagani bois unga Robi’ ibn Imron Tamimiyni qo‘shib berishadi. Abus Saydo: “Musulmon bo‘lganlardan jizya olinmasligi lozim”, deya shart qo‘yadi. Ashras uning shartini qabul qiladi. Abus Saydo Samarqandga keladi. U vaqtida Samarqandda Hasan ibn Abu Umurta Kindiy harbiy va xirojiy rahbar edi. Abus Saydo Samarqand va uning atrofidagi aholini islomga targ‘ib qilib, musulmon bo‘lganlardan jizya solig‘i olinmasligini aytadi. Natijada mahalliy aholining islom diniga kirishi tezlashib ketadi¹.

Movarounnahrda islomiy ta’limotlar Qur’on, hadis, fiqh, kalom va boshqa turli islomiy bilimlar orqali tarqala boshladi. Mintaqaga hadis ilmini, shubhasiz, sahobiy va tobe’iyalar olib kirgan. Ular Movarounnahrga ilk tashriflarida mahalliy aholiga islom dini ta’limotlarini hadislar orqali tushuntirganlar. Keyinchalik taba’ a tobe’iyalar sa’y-harakatlari bilan hadis majlislari tashkil qilin-gan. Jumladan, yuqorida zikr qilingan Qutaybaga hamrohlik qilgan Zahhok ibn Muzohim ulug‘ taba’ a tobe’iyaldan bo‘lib, Buxoro va Samarqand shaharlarida yosh bolalarga Qur’on va tafsir-dan ta’lim bergen. Ma’lumki, hadis tafsirning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, Xulayd ibn Hasson al-Hajariy al-Asriy ham basralik taba’ a tobe’iyaldan bo‘lib, Buxoroda hadis ta’limi bilan shug‘illangan. Basralik tobe’iy Hasan Basriyning shogirdi Abu Sahl Kasir ibn Zi-yod as-Sulamiy al-Bursoniy al-Azdiy ham Balxda yashagan va Samarqand hamda Buxoroda bir muddat hadis rivoyati bilan mashg‘ul bo‘lgan. Bu ulug‘ taba’ a tobe’iy Movarounnahrda vafot etgan. Abu Hafs Mansur ibn Nu’mon al-Yashkuriy ar-Rab’iy tobe’iyaldan Abu Mijlaz va Ikri-maning shogirdi bo‘lib, dastlab Marvda yashagan, so‘ng Buxoroga ko‘chib kelgan. Shuningdek, taba’ a tobe’iyaldan Xolid ibn Ziyod ibn Juz’ Termiz shahri istiqomat qilgan va shu shahar qozisi bo‘lgan. U tobe’iy Nofe’ va Qatodalardan sahif hadislar rivoyat qilgan. Xolid Termizda 101 yoshida vafot etgan. Uning vafotidan so‘ng o‘g‘li Abdulaziz ibn Xolid Termiz qozisi lavozimini egallagan². Bu shaxslarning xizmatlari Movarounnahrda buyuk muhaddis olimlar chiqishiga ilk poydevor vazifasini o‘tagan.

Umaviylar davrida Movarounnahrda Islom ilmlarining tarqalishi bilan o‘z navbatida Movarounnahr va Xuroson diyorlaridan ko‘plab ilm ahllari yetishib chiqdi. Bularidan, Fuzayl ibn Iyoz, Ibrohim ibn Adham va Abdulloh ibn Muborak kabi zotlar ham ilmda va ham zuh d-u taqvoda butun islom ummatiga namuna bo‘la oladigan shaxslar bo‘lgan.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Imam Zahabiy. Mashhur daholar siyrati. Toshkent – Hilol Nashr, 2016.
2. Sayyid Abdulaziz Solim. At-Tarix val muarrixun al-arab. Iskandariya, 1967.
3. Muhammad Ali Sallobiy. Ad-davla al-ummaviyya. Avamilil-izdihar tadaiyyatul-inhiyar. 1-juz. – Bayrut :Darul-ma’rifa, 2008.
4. Abul Hasan Balazuriy. Futuh al-Buldon. – Bayrut: Dar al-kutub al-ilmiya, 1991.
5. Abu Hotim Muhammad ibn Ahmad ibn Hibbon al-Bustiy. Mashohir ulamo al-amsor. – Bayrut: Dar al-kutub al-ilmiya, 1995.

¹ Muhammad Ali Sallobiy. Ad-davla al-ummaviyya. Avamilil-izdihar tadaiyyatul-inhiyar. 1-juz. – Bayrut :Darul-ma’rifa, 2008.

² Abu Hotim Muhammad ibn Ahmad ibn Hibbon al-Bustiy. Mashohir ulamo al-amsor. – Bayrut: Dar al-kutub al-ilmiya, 1995. – B. 227, 230.

ИСТИҚБОЛ ЭГАЛАРИ ЁКИ КЕЛАЖАККА ТИКИЛГАН САРМОЯ

Хакимов Авазхон Абдурашидович
Ёзёвон тумани 18-сонли мактаб ЎИБДЎ Тарих фани ўқитувчиси
Телефон: +998906340274 avazxon_18@mail.uz

Аннотация: Мақолада давлат ва жамият ривожида ёшларга оид давлат сиёсатининг мухим ўрни, уларга яратилаётган шароитлар, сиёсатнинг ҳуқуқий асослари ёритиб берилган. Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ ёшларга бўлган эътибор асосли мисоллар орқали изоҳлаб берилган.

Калит сўзлар: Давлат, ёш авлод, демократия, умуминсоний ва миллий қадриятлар, тарбия, фуқаро, криминоген вазият, ижтимоий зиддиятлар, жамият, бунёдкор куч, аҳоли, тадбиркорлик, ёш оиласлар, баркамол авлод, касб-хунар, интеллектуал салоҳият, кадрлар тайёрлаш миллий дастури, ҳуқуқий асос.

Давлат ва жамиятнинг салоҳиятини белгилаб берувчи омиллар кўп. Сўнгги ўн йилликлар тажрибаси давлат ва жамиятнинг истиқболи, тараққий топиши унинг бой табиий захирапари, қазилма ёки бошқа бойликларигагина эмас, балки ўсиб келаётган ёш авлод камолотига ҳам кўп жиҳатдан боғлиқларини жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллашга ултурган мамлакатлар мисолида исботлаб берди.

Мамлакатнинг қурдатини белгилайдиган омиллар кўп, бироқ уларнинг энг асосийларидан бири шу юртда вояга етаётган юксак маънавиятли, жисмонан соғлом, ҳар томонлама баркамол авлоддир. Зоро, эл-юртнинг келажаги бугун камолга етаётган ёшлар қўлида. Ана шу эзгу мақсадларни амалга ошириш мамлакатимиз мустақил тараққиёт йўлидаги давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан этиб белгиланади. Ёш авлод камолоти йўлида сарфланаётган маблағ ва ресурсларга келажакка тикилган сармоя деб ёндашаётган мамлакатлар сони ортиб бормоқда. Бу маблағлар келажакда мамлакатга, жамиятга, халқقا ортифи билан қайтади. Шу сабабли ёшларга оид сиёсат юритиш, бу борада муайян сиёсий институтлар, жамоат ташкилотларининг фаолият олиб бориши кўплаб давлатлар қонунчилигида салмоқли ўрин тутади.

Ёшлар барча даврларда жамиятнинг фаол қатлами сифатида эътироф этиб келинган. Шу билан бир вақтда ўзгарувчан, динамик ўсуви ва мунтазам шаклланиб борувчи бу қатлам доимий йўналтириб ва қўллаб-қувватлаб туришни талаб этади. Мазкур вазифалар қонунлар ижросининг кафолати саналмиш давлат томонидан амалга оширилади. Ёш фуқароларнинг ижтимоийлашуви, ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатланиши, жамиятда ўз ўрнини топиши учун ўзини масъул деб билган ҳар бир давлат ёшлар ҳаётига ёшларга оид сиёсати билан таъсир ўтказади. Ёшларни ижтимоий тўғри йўналтириш, уларга ҳаётда ўз ўрнини топишлари учун моддий ва маънавий шароит яратиб бериш асносида давлат ва ёшлар ўртасидаги муносабатлар мустаҳкамланиб боради ва бу, ўз навбатида, бевосита ёшларнинг ҳуқуқ ва бурчларга риоя қилиш масъулиятини ҳам оширади.

Мустақиллигимизнинг ilk кунлариданоқ баркамол авлод тарбиясини мамлакат тақдирига дахлдор, энг устувор вазифа сифатида белгилаб берган Биринчи Президентимиз Ислом Каримов бу жараённи: «Бугунги кунда бир оддий ҳақиқат барчамиз учун аён бўлиши керак: олдимизда турган энг эзгу мақсадларимиз – мамлакатимизнинг буюк келажаги ҳам, эртанги кунимиз, эркин ва фаровон ҳаётимиз ҳам, Ўзбекистоннинг XXI асрда жаҳон ҳамжамиятидан қандай ўрин эгаллаши ҳам – буларнинг барча-барчаси, авваламбор, янги авлод, униб-ўсиб келаётган фарзандларимиз қандай инсонлар бўлиб вояга етишига боғлиқдир», — дея баҳолаган эди.

Ҳар бир давлат ёш авлодни демократик, умуминсоний ва миллий қадриятлар руҳида тарбия қилишнинг уддасидан чиқиши, уларни ижтимоий жиҳатдан етарли даражада қўллаб-қувватлаши шарт. Акс ҳолда мамлакат аҳолиси фақатгина ишсиз ва салоҳиятсиз фуқаролар ҳисобига ортиб, кескин криминоген вазият ва ижтимоий зиддиятлар пайдо бўлади.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ давлатимиз ёшларга аҳолида эътибор қаратди, чунки ёшлар жамиятда жуда катта бунёдкор кучдир. Мамлакатимиз умумий аҳолисини 64% ни ёки 17 миллион 800минг кишини 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил қиласди. Тадбиркорлик билан шуғулланаётган аҳолини 75% шу ёшлардан иборат. Айни пайтда юр-

тимизда 995 мингдан зиёд ёш оиласар истиқомат қилади. Ёшлар деганда аҳолининг 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган қисмини тушунилади. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ижобий ўзгаришлар замирида ҳар томонлама баркамол – жисмонан соғлом, аклан етуқ, нафақат кўплаб билимларни, ҳозирги даврда талаб катта бўлган касб-хунарларни эгаллаган, айни пайтда, мустақил ва ижодий фикрлашга қодир, интеллектуал салоҳияти юксак ёш авлод тўғрисида ғамхўрлик қилишдек устувор мақсад мужассам экани табиийдир. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ёш авлодни юксак интеллектуал салоҳиятли, замонавий билим ва тафаккурга эга, айни пайтда соғлом турмуш тарзига риоя қиласидиган, жисмонан соғлом, руҳан тетик инсонлар этиб вояга етказишнинг самарали тизими ҳаётга изчил татбиқ этилмоқда.

Мамлакатимизда юритилаётган кучли ёшлар сиёсати мустаҳкам ҳуқуқий асосга эга. У Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қоидаларида, ушбу соҳага тегишли 20 дан ортиқ қонунларда ўз ифодасини топган. Мамалакатимиз мустақилликка эришганидан сўнг қабул қилинган дастлабки қонун хужжатларидан бири 1991 йил 20 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”ги қонун эканлигига катта рамзий маъно бор. Қонунда ёшларга оид давлат сиёсатини мақсад ва тамойиллари, ёшларни ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш, Ўзбекистон Республикасида ёшлар сиёсатини амалга ошириш масалалари ёритиб берилиган. Ёшларга оид сиёсат Ўзбекистон Республикаси давлат фаолиятини устувор йўналиши бўлиб, ёшларни ижодий ривожланиши улар учун ижтимоий-иктисодий, ҳуқуқий, ташкилий шарт-шароитларни яратиб беришдан иборат. Президентимизнинг қатор фармон ва қарорлари ўсиб келаётган ёш авлодни миллий ва умуминсоний қадриятлар, миллий истиқлол гояси, ўз Ватани ва халқига меҳр-муҳаббат ва садоқат руҳида тарбиялашга, уни ҳар томонлама – жисмонан, маънан ва руҳан баркамол этиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган. Айни пайтда кўплаб мақсадли давлат дастурлари ҳам ҳаётга муваффақиятли татбиқ этилмоқда. Ўзбекистон Республикаси бевосита ёшларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашга қаратилган ўттиздан ортиқ халқаро ҳуқуқий хужжатнинг иштирокчиси ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси БМТнинг ёш авлоднинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга оид универсал аҳамиятга эга муҳим ҳужжатларини ратификация қилди. Бундан ташкари, Ўзбекистон Республикаси ЮНЕСКО ва Халқаро Мехнат Ташкилоти томонидан қабул қилинган асосий конвенцияларнинг иштирокчиси ҳисобланади ва ушбу жараён ҳозирги кунда ҳам давом этмоқда. Бугунги кунда шуни ишонч билан айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикасининг ёшлар ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунчилик тизими халқаро ҳуқуқнинг демократик тамойилларига мос келиши билан бирга, ривожланган демократик давлатларнинг ҳуқуқни қўллаш амалиётининг ижобий жиҳатларини ҳам ўзида тўлиқ ифодалайди.

Ўқув юртлари битирувчиларини иш билан таъминлаш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Муайян ишлаб чиқариш корхоналари ва тармоқлар учун мақсадли равища кадрлар тайёрлаш кенг қўлланилмоқда, ўқув юртлари, корхоналар ва ўқувчилар ўртасида уч томонлама шартномалар имзоланмоқда ва бу битирувчиларнинг келгусида иш билан таъминланишини кафолатлайди. Шу мақсадда иш берувчи корхоналар билан кооперация алоқаларининг бошқа шаклларидан ҳам фойдаланилмоқда. Мамлакатимизда ҳар йили минглаб иш ўринлари ташкил қилинади, бунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши муҳим ўрин тутади.

Ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама ривожланиши учун барча қулай шарт-шароитларни яратиб бериш борасида олиб борилаётган комплекс чора-тадбирлар халқимизга хос хусусият бўлиб, миллий табиатимизнинг узвий қисмига айланган. Ҳар бир оиласа, ҳар бир маҳаллада, энг аввало, ёшларнинг саломатлигини таъминлаш, уларга яхши билим бериш, айни пайтда юксак маънавий ва аҳлоқий фазилатларга эга муносаб шахслар этиб вояга етказиш азалдан муҳим масала бўлиб келган. Мустақиллик йилларида ушбу вазифалар Ўзбекистонда давлат сиёсати даражасига кўтарилиди ва бу эса барча соҳаларда юксак ютуқларга эришиш имконини бермоқда. Энг муҳими, ўз Ватанининг тақдирли, унинг бугуни ва келажаги учун масъулиятни чукур ҳис этадиган, мустақил ва янгича фикрлайдиган кадрлар тайёрлаш йўлида амалга оширилган залворли ишлар ўз самарасини кўрсатмоқда.

Мустақиллик йилларида демократик ва бозор ўзгаришлари талабларига мос равища

таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимида туб ислоҳотлар амалга оширилди. Ушбу ниҳоятда муҳим соҳадаги чукур ислоҳотлар Биринчи Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан 1997 йил 29 августда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги қонун, айни пайтда кўлами, қамрови ва мақсадларига кўра ўта ноёб Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида амалга оширилди. Мамлакатимизда таълим шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техник ва маданий эҳтиёжларини таъминлайдиган устувор соҳа, деб эълон қилинган. Шу тарзда иқтисодиёт ва ижтимоий соҳанинг барча тармоқлари учун юқори малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлашга, ёшларни маънавий-аҳлоқий ва ҳар томонлама ижодий ривожлантиришга йўналтирилган узлуксиз ўқув-илмий-ишлаб чиқариш таълимнинг ноёб яхлит тизими шакллантирилди.

Бундан ташқари, жаҳон тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, таълимнинг барча босқичлари учун давр талабларига мос давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва дарсликлар ишлаб чиқилиб, жорий қилингани, шунингдек, таълим жараёнидаги ўқитишининг илғор педагогик технологиялари ва интерфаол усулларидан кенг фойдаланилаётгани фикримизнинг яна бир бор тасдиқлайди. Зоро, мамлакатимизнинг жаҳон майдонидаги нуфузи ва рақобатбардошлигини ошириш кўп жиҳатдан ёшларнинг интеллектуал ва ижодий салоҳиятини юксалтиришга боғлиқ. Шу сабабли иқтидорли ёшларни аниқлаш ва рағбатлантиришга, ёш авлоднинг замонавий дунёқарашини, ижодий ва шахсий хусусиятларини миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Президентимиз ташаббуси билан бир қанча республика танловлари ўтказилмоқда, Давлат мукофотлари, Давлат стипендиялари таъсис этилган, уларга ўқишида, ижодий ва жамоат ишларида катта ютуқларга эришаётган ёшлар муносиб кўрилади.

Амалдаги норматив-ҳуқуқий базани, унинг ёшлар манбаатлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид қисмини такомиллаштириш мақсадида инвентаризациядан ўтказиш жараёни Конституция ва кодекслардан ташқари, бу соҳада 22 та Қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 15та Фармони ва 11та қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 41та қарори ҳамда 32 та идоравий-меъёрий хужжат мавжуд эканлигини кўрсатади.

Ёшларнинг бугунги кундаги долзарб замонавий эҳтиёж ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда, соғлиқни сақлаш, меҳнат, ижтимоий таъминот, таълим соҳаларига оид қонун хужжатларини янада такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилмоқда, ёшларнинг билим олиш ҳуқуқи, касб малакасини ошириш, спорт турлари билан шуғулланиш ва бошқа бир қатор ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга ҳамда қонуний манбаатларини ҳимоя қилишга қаратилган тегишли қонун хужжатларини такомиллаштириш юзасидан тақлифлар берилмоқда.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, Ўзбекистонда ёшлар, яъни 30 ёшгача бўлганлар ахолининг қарийб 64 фоизини (яъни 17 млн. нафар) ташкил этади. Бу, бир томондан, давлатимиз зиммасига улкан масъулият юкласа, иккинчи томондан ёшларга оид мақбул сиёsat юритиш натижасида улкан имкониятлар ҳам беради. Ҳозир Ўзбекистон меҳнат ресурсларининг ярмидан кўпи ёшлардир. Келгусида ҳар учинчи сайловчи ҳам ёшлардан бўлади. Мамлакатимиз ахолиси ҳар йили салкам ярим миллионга кўпаяётганини инобатга олсак, соҳага доир вазифалар кўламини тасаввур қилиш қийин эмас.

Мамлакатимиз ёшлари улкан ижодий, интеллектуал, ижтимоий-сиёсий салоҳиятга эга. Ана шу куч ва салоҳиятни юрт тинчлиги, ватан тараққиёти ва ҳалқ фаровонлиги сари сафарбар этиш энг муҳим вазифалардан биридир.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бусагасида: хафсизликка таҳдид, баркарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси ҳалкни - ҳалқ, миллатни - миллат килишга хизмат этсин. / «Тафаккур» журнали, 1998.
3. Темур тузуклари. Т. Fafur Fулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991.
4. Усмонов У., Одилконев Х. Тарих, ғоя ва конун. Т., «Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти», 2002.
5. Жуманиёзов В., Салимов С. Гоявий тарбияда нотиклик санъати. «Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти», 2002.
6. Салимов С., Давронов З. Жамият, шахс ва манавият. Т.: Ўзбекистон, 2004.

ЎРТА АСРЛАРДА КОРДОВА ШАХРИ

Сотволдиев Ойбек Хайрулло ўғли
Ўзбекистон халқаро ислом
академияси кичик илмий ходими
Телефон: 99 895 85 30
E-mail: oybeksaydali1996@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақола Ислом ренессанси даврида юксак тараққиёт чўққисига эришган шаҳарлардан бири – Куртуба (хоз. Испаниянинг Кордова) шаҳри ҳақида бўлиб, унда мазкур шаҳарнинг қисқача тарихи, шаҳарнинг мусулмонлар ҳукмронлиги давридаги қиёфаси, тарихчи ва географларнинг берган таърифлари ҳамда унинг бугунги ҳолати ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Куртуба, Андалус, Умавийлар, масжид, акведук, черков

Тарихдан маълумки, шаҳарлар қадимдан маданият бешиги бўлиб келган. Ислом ренессансисининг ривожланишида ҳам шаҳарларнинг ўзига хос ўрни мавжуд. Уларда маданий тараққиётнинг энг муҳим унсурлари юзага чиқкан. Ўзиди исломий тамаддуннинг энг ёрқин жиҳатларини намоён килган шаҳарлардан бири VIII-XI асрларда Андалус Умавийлари давлатининг пойтахти бўлган Куртуба (ҳозирги Кордова) шаҳри эди.

Куртуба шаҳри эрамиздан аввалги I мингийликда финикияликлар томонидан бунёд этилган. II Карфаген уруши (мил.ав. 218-201 й)дан сўнг Кордова римликлар учун Испаниядаги муҳим шаҳарга айланди. Уни “Сенаторлар шаҳри” деб аташарди. Араблар келгунинг қадар шаҳар вестготлар ҳукмида бўлган. Андалус фатҳи (711-714 й) асносида Ториқ ибн Зиёднинг лашкарбошиларидан Муғис ар-Румий Куртубани фатҳ этди. Андалуснинг иккинчи волийси бўлган Хур ибн Абдураҳмон Куртуба шахрини Андалус вилоятининг марказига айлантирди. 756 йилдан эса Куртуба Андалус Умавийлари давлатининг пойтахти мақомини олди. Айни шу даврда Куртуба ниҳоятда гуллаб-яшнади. Бир араб ёзувчisi: “Куртуба Андалуснинг келинчаги. Кўзни қамаштирувчи, ақлни шоширувчи жамики гўзаллик ва чирой унда мужассам. Узундан-узун сultonлар шажараси унинг шараф тожини безаб туради”, деб таъкидлаган эди.

Х асрда Куртуба мусулмон оламининг етакчи сиёсий ва маданий марказларидан бирига айланди. Шаҳар Абдураҳмон III (912-961) ва унинг ўғли Ҳакам II (961-976) ҳукмронлиги даврида ўз тараққиётининг чўққисига эришди. Ҳатто, Европа китъасида Византия императорлигининг пойтахти Константинопол, Шарқда Бағдод, Африкада эса Қоҳира ва Қайравон шаҳарлари билан рақобатлашадиган даражага чиқди. Европаликлар уни “Олам гавҳари” деб атай бошладилар¹. X асрнинг II ярмида шаҳарга ташриф буюрган географ Ибн Ҳавқал (ваф. 988 й) уни “яrim Бағдод” деб васф этиб, “Мағриб, Ирок, Шом ва Мисрда ахолиси, ҳудудий катталиги, бозорларининг кенг тармоқлилиги, озодалиги, масжид, ҳаммом ва карвонсаройларининг кўплиги жиҳатидан унга тенг келадигани йўқ”² деган эди. Мағриблик тарихчи Аҳмад ибн Мухаммад Маққарий (ваф. 1632 й) эса ўзининг “Нафхут-тиб” асарида Куртуба тамаддунинг далолат қилувчи баъзи статистик маълумотларини ҳавола қилган: “Абдураҳмон Доҳил замонида Куртуба масжидлари сони 490 та эди, сўнгра кўпайиб бориб, 3837 тага етди. Шунингдек, шаҳарда 213 077 та аҳоли уйлари, 60 300 та зодагонлар кошоналари, 80 455 та дўкон, 900 та жамоат ҳаммоми ҳамда 28 та шаҳар атрофидаги қишлоқлар мавжуд эди”³. Мағриб сultonни Яъкуб Мансур (1184-1199 й) саройида Ибн Рушд ва Абу Бакр ибн Зоҳир ўртасида кечган сухбат асносида Ибн Рушд шу сўзларни айтган эди: “Агар Ишбилияда бир зиёли киши вафот этса, унинг китоблари сотувга қўйилади ва Куртубага олиб борилади. Агар бирор киши мусиқа асбобларини сотишни хоҳлаб қолса, уларни Ишбилияга жўнатади. Бутун дунёда Куртубага ўхшаш кўп китобларга эга шаҳар йўқ”⁴.

Куртуба ўз бағрида жуда кўплаб олимларни етиштирган. Улар қаторида “Ал-иқд ал-

¹ Рогиб Саржоний. Қиссатул-Андалус. Қоҳира, 2011. Б.309.

² The UNESCO COURIER. Al Andalus: where three worlds meet. Paris, 1991. P.28

³ Макқарий. Азҳар ар-риёз. Работ, 1939. I жилд, Б. 540.

⁴ The UNESCO COURIER. Al Andalus: where three worlds meet. Paris, 1991. P.28

фарид" номли шеърий антология муаллифи Ибн Абдуллах (ваф. 940 й), илк давр файласуфларидан Ибн Масарра (ваф. 931 й), зоҳирийлар имоми Ибн Ҳазм (ваф. 1064 й), "Ҳай ибн Яқзон" асарининг муаллифи Ибн Туфайл (ваф. 1185 й), яхудийларда "Иккинчи Мусо" дея эътироф этиладиган файласуф Мусо ибн Маймун (ваф. 1204 й), файласуф Ибн Рушд (ваф. 1198 й), кироат олими Абу Амр Ад-Доний (ваф. 1053 й), муаррих, факих ва муҳаддис Ибн Башкувон (ваф. 1183 й), нахв, кироат ва ҳадис олими Ибн Садун Куртубий (ваф. 1172 й), муфассир ва муҳаддис Муҳаммад ибн Аҳмад Куртубий (ваф. 1273 й) ва бошқалар бор эди.

Х-XI асрларда Қуртуба аҳолисининг сони 500 мингга яқин бўлган. Қайд этиш жоизки, бутунги Кордова шаҳрида яшовчилар сони тақрибан 310 мингга етади холос¹.

Қуртубандан оқиб ўтувчи Гвадаликвир дарёси узра кўплаб сув чархпалаклари ва тегирмонлари ўрнатилган бўлиб, улар ёрдамида апелсин, қовун, хурмо ва бошқа экинлардан иборат далалар суғорилар эди. Қуртуба аҳолиси эса ўзаро хушмуомала, кийимлари, турар жойларини покиза тутувчи одамлар бўлган. Шунингдек, улар шаҳарга акведук орқали олиб келинадиган сувдан фойдаланишган².

Шу тариқа Умавийлар даври (756-1031) да Қуртуба жаҳоннинг энг тараққий топган шаҳарларидан бири саналган. 1031 йилда Андалус Умавийлар давлати қулагач, шаҳар аввалги мавқеини йўқотди.

Бугунги кунда эса Кордова Испаниянинг Андалусия вилоятидаги ўртаҳол бир шаҳар ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Рогиб Саржоний. Қиссатул-Андалус. Қоҳира, 2011.
2. The UNESCO COURIER. Andalus: where three worlds meet. Paris, 1991.
3. Маққарий. Азҳар ар-риёз. Работ, 1939. I жилд
4. Don Hamerly. The Córdovan Library of Caliph al-Hakam II. Dominican University.

¹ Рогиб Саржоний. Қиссатул-Андалус. Қоҳира, 2011. Б.316.

² Don Hamerly. The Córdovan Library of Caliph al-Hakam II. Dominican University. P.5

"HISTORY, GEOGRAPHICAL LOCATION, ETHNIC ORIGIN, CULTURE OF THE KARAKALPAK PEOPLE IN CENTRAL ASIA UP TO THE 21ST CENTURY"

*Mirzaxmedova Dilrabo Raximjonovna
Tashkent, O'rta Chirchik, history teacher school No:23
Gmail: dilrabomirzaxmedova@gmail.com*

Abstract: this article describes the past, culture, history and spiritual life of the Republic of Karakalpakstan to the present day.

Key words: Karakalpak people, Volga and Irtysh rivers, Kerder and Jankent, Aral Sea region, social life, economic life, cultural and spiritual life, historical cities, "Karakalpak nation" people's uprising alongs, Karakalpaks in the 20th century, science, the Aral Sea tragedy.

Ethnic origin

Today, the process of formation of the people of the Republic of Karakalpakstan within the Republic of Uzbekistan began in the 8th century. Communities as a nation were formed in the 11th century and united into the state of Karakalpakstan. They were called Karakalpaks because they wore pointed hats. However, the people's life did not go far, that is, in the 13th century, Genghis Khan attacked and the Karakalpak state disintegrated. Then, a century later, the Karakalpaks moved to the territory of the Nogai Khanate. In 1556, the Karakalpaks moved to the lower reaches of the Syrdarya. They established a state in Janket. The use of the term Karakalpaks as an official name is connected with the label of Bukhara khan Abdullah II in 1598.

As well as this, Karakalpaks have long been engaged in animal husbandry and agriculture. Moreover, They were engaged in agriculture in the Aral Sea region, between the Syrdarya and Amudarya rivers. Actually, the bulk of the crop was wheat, barley and millet. Karakalpaks have built canals in the Janadarya and Kuvondarya basins. On hills where herdsmen grazed herds in carts with oxen and camels. Fishing and hunting also played an important role in their lives. That is why they have moved from nomadic life to sedentary life for a long time. To make it easier to move, they always lived in the grasslands, and later the construction of cotton houses flourished.

Cultural life.

Karakalpaks paid special attention to their clothes. It is especially noteworthy that women and girls wore savkali (i.e. hats made of thick gray and decorated with silver and necklaces). In Karakalpakstan, folklore was especially rich. Evidence of this can be seen in the publication of 20 volumes of Karakalpak folklore. Anecdotes were also high.

Karakalpak written literature.

In the 18th and 19th centuries, prominent Karakalpak writers wrote. One of them is Jiyan Jirov, a famous poet and comedian. In a series of poems such as "Hoy yigitlar, yigitlar" and "Yuragimda ko'p dog'lar" he exposes the injustices in society, the intrigues of the ruling classes, the oppression he inflicted on the people. He wrote a epic called "Darbadar el", in which he accurately describes the history of the difficult period of the Karakalpaks. Poems such as "O'roqchilar" and "Cho'ponlar" belong to Kunkhoja Ibrahim. Another founder of Karakalpak literature was Berdakh. In his poems he reflected the hard life of the working people, the people's protest against the tyranny of the Khiva khans and officials.

To sum up, a nation with a greater history is living in the modern world, in the age of globalization. This people of Central Asia also has its own history, past and culture.

References:

1. The book of history about Uzbekistan 2017 Tashkent (class 8-9)
2. History about some ethnic groups (1990)

TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA GEOGRAFIYA VA TARIX FANLARINING AHAMIYATI

*Karimova Dilshoda Olimovna
Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
6-umumi o'rta ta'lif maktabi
Geografiya fani o'qituvchisi
telefon:+99890.6116883
dilshodasaibek@mail.ru
Karimova Nodira Saidovna
6-umumi o'rta ta'lif maktabi
tarix fani o'qituvchisi
telefon:+998919255885*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Geografiya va tarix fanlarini turizmni rivojlantirishda ahamiyatini ochib berish, turistik zonalarning geografiyasini va tarixini mukammal o'rganish.

Kalit so'zlar: Turizm, turizm tarixi haqida qisqacha ma'lumot, tarixiy shaxslar asarlarida turizm, O'zbekistonda turizmga e'tabor.

Kuchli va ayovsiz rivojlanib borayotgan bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir sohaga katta e'tabor qaratilmoqda shu jumladan turizm sohasiga ham talab juda kuchli ko'pgina rivojlangan mamlakatlarga e'tabor beradigan bo'lsak, asosiy daromad manbayi xizmat ko'rsatish sohasi hisoblanadi. Shuning uchun ham hozirgi paytda turizm sohasini rivojlantirish talab etadi. Hozirda mamlakatimizda ichki turizmning ahamiyati ham oshib bormoqda.

Turizm (fransuzcha: *our* — sayr, sayohat), sayyoohlilik — sayohat (safar) qilish; faol dam olish turlaridan biri. Turizm deganda jismoniy shaxsnинг doimiy istiqomat joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda uzog'i bilan 1 yil muddatga jo'nab ketishi (sayohat qilishi) tushuniladi.

Turizmnинг tarixi 19-asr boshlariga borib taqaladi. Dastlab Angliyadan Fransiyaga uyushgan sayyoohlilik tashkil etilgan (1815). Turizmnинг asoschisi hisoblanmish ingliz ruhoniysi Tomas Kuk 1843-yilda 1-temir yo'l sayyoohligini tashkil qildi. Shundan so'ng u o'zining xususiy turistik korxonasini tuzdi va 1866-yilda dastlabki sayyoxlik guruxlari AQShga jo'natildi. Sharqda arab sayyohi Ibn Battuta 21 yoshida sayohatini boshlab, deyarli barcha Sharq va Shimoliy Afrika mamlakatlarini piyoda kezib chiqdi.

Turizmnинг insoniyat faoliyatida, oila turmush sharoiti va madaniyat hamda jismoniy kamolot yo'lidagi o'rni P.Ye.Passechniy, V.G.Fadeyev (1980 y), V.P. Morganov (1978 y), I.P.Milonov (1969 y), K.I. Vaxliyev (1983 y), R. Abdumalikov, T. Xoldorov (1988 y) kabi bir qator olimlar va mutaxassislar tomonidan atroflicha o'rganilib chiqilgan. Ularning ta'kidlashlaricha, eramizdan oldingi VI asrlarda davlatlar, xalqlar o'rtasida savdo va madaniy aloqalar keng tarakkiy etgan. Shunga ko'ra, dastlabki sayohatchilar savdo ishlari bilan aloqador bo'lgan shaxslar ekanligi shubhasizdir. Ayniqsa, qadimgi Yunon, Arab davlatlari o'rtasida savdo-sotiq ishlari ancha rivojlanganligi bizga tarixdan ma'lum. "Tarix otasi" Gerodot birinchi sayyoohlardan hisoblanadi. U o'zining tarixiy asarlarida qilgan sayohatlari to'g'risida eramizning 459 yilidayoq hikoya qilgan. Shuningdek, sayohatlarning shakllanishi va rivojlanishda qadimgi greklarning ham hissasi juda katta. Chunki, ular kadimgi Olimpiya o'yinlarini tomosha qilish maqsadida uzoq-uzoqlarda Olimp shaharchasiga sayohat qilganlar. Bundan tashqari ular sog'likni "tiklash uchun "tilsimli davo" izlab tog', vodiylarini kezib chiqishgan. Tarixiy manbalarga qaraganda, hatto Aleksandr Makedonskiy ham O'rta Osiyoga umrni uzaytiruvchi, insonni qayta yoshartiruvchi "tilsimli suv" qidirib kelgan.

Aristotel, Demokrat, Kvintilmon va boshqa mashxur faylasuflar o'z asarlarida tarbiya to'g'ririda gapirar ekanlar, odamlar, albatta, go'zal tabiat qo'ynida bo'lishlari, sayohat qilishlari zarurligini ta'kidlab o'tganlar.

Turizm O'rta Osiyoda ham qadimdan mavjud bo'lgan. Qadimiy ajdodlarimizning daryo, ko'l sohillarida, cho'lu biyobonlarda sayr qilishi, tog' cho'qqilariga chiqishi, ovchilik qilganlari haqida bizga ko'pgina tarixiy manbalar, xalq og'zaki ijodidan ma'lum.

Chunonchi, Maxmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asari, Abu Ali ibn Sino, Umar Hayyom, Ro'dakiy, Firdavsiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur va ko'pgina boshqa allomalarining asarlari, shuningdek, «Alpomish», «Kuntug'mish», «Intizor», «Rustamxon», «Ravshan» va boshqa xalq og'zaki ijodi manbalarida turizmnинг ilk debochalari o'z aksini topgan.

Mamlakatimiz turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo'la turib, uzoq yillar bu imkoniyatdan to'liq va samarali foydalanilmadi. Turizm rivoji uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratilmadi, hamma o'z bilganicha faoliyat yuritib keldi.

Davlatimiz rahbarining 2016-yil 2-dekabrdagi «O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoniga muvofiq, sayyoqlik mamlakatimiz iqtisodiyotining strategik tarmog'i sifatida belgilandi. Prezidentning 2017-yil 16-avgustdagagi qarori bilan 2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi.

Joriy yil fevral oyining o'zida Prezidentning shu sohaga doir 4 ta muhim hujjati qabul qilingani davlatimizning turizm rivojiga yuksak e'tiboridan dalolat bo'ldi. Ushbu hujjatlar bilan sohada yig'ilib qolgan muammolarni hal etish, turizm salohiyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi, ichki turizmni yanada rivojlantirishga ko'plab imtiyozlar, yengilliklar berildi.

Turizmda mavsumiy davrni uzaytirish, ko'rsatiladigan xizmat turlarini ko'paytirish va turizm infratuzilmasini yaxshilash masalalari muhokama qilinar ekan, mehmonxonalarining asosiy qismi Toshkent, Buxoro va Samarcand shaharlarida ekani, turistlar oqimi oshgan davrda ularda ham joy yetishmasligi qayd etildi. Mehmonxonalarini ko'paytirish, shu bilan birga, bu yo'nalishda xususiy joylashtirish obyektlari va mehmon uylari tashkil etish, tadbirkorlarga yer ajratish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Sayyoqlar tashrif buyuradigan maskanlar va avtomagistral yo'llar bo'yida sanitariya-gigiyena shoxobchalarini ko'paytirish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, geografiya va tarixni mukammal o'rganish turizmni yanada rivojlanishiga yordam beradi. Geografiya xushmanzara, tog', vodiylar, tabiat manzaralari haqida ma'lumot bersa, tarix esa joying tarixi, tarixiy obidalar osori-atiqalar haqida ma'lumot berib boradi. Mamlakatimiz investitsiya, savdo va turizm salohiyatini o'zaro muvofiqlashtirib, yagona brend ostida reklama qilish zarur. O'zbekistonning turizm salohiyatini kecha-kunduz targ'ib qiluvchi, sayohatga oid turli qiziqarli ko'rsatuvlar namoyish etib boruvchi xalqaro telekanal tashkil etish zarur.

Xorij davlatlaridagi elchilar mamlakatimiz, milliy qadriyatlarimizning targ'ibotchilari bo'lishi, bunga chet eldag'i vatandoshlarimiz ham hissa qo'shishi zarur.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev 2017-yil 16-avgustdagagi qarori bilan 2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi.
2. R.A. Abdumalikov, T. Xoldorov "Turizm". Toshkent "O'qituvchi" 1988 yil
3. M.A. Verba, SM. Golisin, V.M. Kulikov, Ye.G. Ryabov "Maktabda turizm" Toshkent "O'qituvchi" 1990 yil.

O'RTA OSIYO SVILIZATSIYASI TARIXINI O'RGANISHDA SHARQ QO'LYOZMALARINING O'RNI

*Abdaliyeva Sayyora Mirzaliyevna
Angren shahar 43-sonli
umumiyl o'rta ta'lif maktabining
II – toifali tarix fani o'qituvchisi.
Tel; +998949289859*

Annotatsiya: Ushbu maqolaning mohiyati shundaki, bizning buyuk allomalarimizning, O'zbekiston tarixi svilizatsiyasiga qo'shagan xissasi va ularning svilizatsiya tarixidagi o'rnini belgilab berishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: Svilizatsiya, ma'naviy tarqqiyot, mafkura, O'rta Osiyo, Arab xalifaligi, g'oya, milliy taraqqiyot.

O'zbekiston Respublikasida davlat mustaqilligini qo'lga kiritish bilan o'zbek xalqi tarixida tub burilishi sodir bo'ldi. Milliy istiqlol g'oyasi o'zbek xalqining o'z huquqlari, milliy o'zligini tiklashga, ijtimoiyiqtisodiy va ma'naviy taraqqiyot sari yuz tutishga cheksiz imkoniyatlar yaratdi. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sari yo'l tub islohotlar bilan belgilangan bo'lsa, ma'naviy taraqqiyotga milliy ma'naviyatni tiklash va mustaxkamash, fan, maorif madaniyatni rivojlantirish, tafakkurga erkinlik berish bilan asoslandi. Bu jarayonda tarix, tarixiy ong va xotira xalqqa ruxiy kuch quvvat bag'ishlovchi, unga ma'naviy ozuqa beruvchi mu xim omil sifatida maydonga chiqdi.

O'zbek xalqining xaqqoniy tarixini tiklash va xalqni shu tarix bilan qurollantirish zaruriyati kun tartibidagi dolzarb vazifaga aylandi. Zero Mustaqillikka qadar, ya'ni mustabid tuzum xukmronligi sharoitida xaqqoniy tarixni tiklash va uni xalqqa etkazishga yul berilmadi. Chunki mustabid tuzum ma nfaatlariga xizmat qilgan kommunistik mafkura va uning tazyiqi ostida bo'lgan sovet tarixshunosligining uslubiy, nazariy, g'oyaviy asoslari xaqqoniy tarixni yoritishga imkon bermas edi. Ular xalq tarixini emas, marksizm, leninizm ta'lilotini , sinfiy kurash goyalarini va kommunistik mafkura aqidalarini targib etishga buysundiril gan edi. Bu g'oyalar va aqidalar o'sha vaqtarda jamiyat taraqqiyot qonunlariga, xalqning tabiatiga, real voqelikka zid bulib ularni nafaqat xayotdan balki o'tmishdan ham izlash mutlaqo befoyda va samarasiz edi.

Shunga qaramay, mazkur ta'lilot aqidalariga va tamoyillariga asoslangan sovet tarixshunosligida nafa qat o'zbek xalqining balki jahon tarixinini xam juda kup muxim masalalarai mutlaqo noto'g'ri buzib talqin etildi. Natijada tarixiy xaqiqat yashirilib xalq o'z utmishidan va demak, uzligidan uzoqlashtirildi.

O'rta Osiyo xalqlarining Arab xalifaligi tarkibiga kirishi arafasidagi va undan keyingi ahvoli haqida gap borganida so'zsiz arabcha, forscha va qadimgi turkiy-runiy yozuvlarga murojaat qilamiz. Tarixda uch joydan O'rta Osiyo xalqlari tarixiga doir hujjatlar arxivi topilgan: hozirgi Turkmanistonning Niso shahrida- Parfiya davlati (miloddan avvalgi I asr) hujjatlari, Tuproqqa'l'ada (III asr) Xorazm davlati hujjatlari, Mug'togida (Samarqand) So'g'diyona hujjatlari (VII asr) topilgan. Bundan tashqari, erlardan juda ko'plab epigrafik yodgorliklar toshdag'i bitiklar, ro'zg'or buyumlari va san'at asarlari topilgan. O'rta Osiyo tarixidan daliliy ashyolarga boy ma'lumotlarni o'rta asrda yashashgan muarrix Tabariy asarlaridan, shu asarning Bal'amiy tuzgan forscha-tojikcha nusxasidan, jahonshumul qomusiy olim Beruniy asarlaridan topishimiz mumkin. Binobarin, Sharq xalqlari madaniyati muammolariga oid hozirgi tarixiy-monografik tadqiqotlarning qo'lyozma manbalarga bevosita aloqadorligi tabiiydir.

Arab tarixshunosligi to'g'ridan-to'g'ri fol'klor (xalq ijodi) va adabiy an'analar bilan, shuningdek, ilohiyot qur'on an'analarini bilan uzviy bog'liqdir. Arabcha tarixiy asarlarning mazmuni islam jamoalari tarixi, bu jamoalarning siyosat va aql-idrokda faol toifalari vakillarining hayoti, faoliyati bilan bog'liqdir. Qur'on matni bilan aloqador ko'pgina muammolar aks etgan filologik (adabiy), tarixiy, diniy asarlar tasvirlarda aks etgan bo'lib, ularda qur'on suralari va oyatlari birma-bir sharhlanadi. Bunday tafsirlarning hajmi va salmog'i ancha kattadir. Bunday kitoblar VIII asrgacha barmoq bilan sanarli bo'lgan bo'lsa, 750-1050 yillar davomida ellikka yaqin shunday asarlar yaratildi. Shulardan ham yarmigina bizgacha saqlanib qolgan.

200 yildan ziyod vaqt davomida yozilgan qur'on tavsiflari Tabariyning (838-923) fundamental

“Tafsir” kitobida umumlashtirilgan. Bu asarning nufuzi bizningcha, avvalgi ko‘pchilik asarlarni muomaladan siqib chiqargan bo‘lishi mumkin. Tabariy tafsiri juda katta hajmda (bosma nashrda 30 jild) ekanligidan qat’i nazar, juda ko‘p xattotlar uni qunt bilan qayta-qayta ko‘chirib yozganlar. Shu tufayli bu asarning ko‘pgina nusxalari bizgacha etib kelgan. Tabariy, Narshaxiy, Beruniy asarlarini tarixshunoslik yuzasidan tahlil qilishga o‘tishdan avval islom diniga doir bir masala ustida to‘xtashimiz lozim. Ma’lumki, Qur’on va Muham-mad payg‘ambar hadislari hikmatli so‘zлари imon ramzi, shariat islom huquqshunosligi va ilohiyot fanlarini tashkiletadi. A. B. Halidov, Shamsuddin Boboxon va Abdusodiq Irisovlar ta’kidlashicha, imom Ismoil Buxoriy, Abu Iso atTermizi, Abu Dovud Sijistoniy, Ahmad an Nasaviy, ibn Madj al-Qazviniy va boshqa muhaddislar to‘plagan hadislar bir yarim millionga etadi. Bulardan Abu Dovud, at-Termizi, ibn Madj va an-Nasaviylar to‘plagan hadislar (“As-Sunan”) va ayniqsa Ismoil Buxoriyning “Jome’-as-Sahih” nomli hadislar to‘plami Sharq xalqlari orasida mashhur bo‘lgan. Gap shundaki, al-Buxoriy jahonga tanilgan, buyuk muhaddis bo‘libgina qolmay, o‘z zamonasining |Mazdak ta’limoti, va’zлари keng shuhrat Qozondi. Tabariyning aytishicha, “oddiy fuqaro fursatdan foydalanib, Mazdakka va uning tarafdorlariga qo‘silib, ular atrofida uyushd ilar”. Bu fikrni Beruniy xam tasdiqlaydi: “Son-sanoqsiz odamlar ularga ergashdilar”. eron shohi Qubod I siyosiy vaziyat taqozosizi bilan, ko‘nglida xohlamaşa xam o‘zini Mazdak tarafdori deb e’lon qildi 528-529 yil voqealari shundan dalolat beradi. Qubod tarafdorlari Mazdakni o‘ldirib, markaziy hokimiyatni qaytarib olishganida, mazdakchilarning etakchilarini qirib tashladilar va ularning izdoshlarini shafqatsiz kaltaklab, quvg‘in qildilar.

Tabariyning Turk hoqonligi haqidagi hikoyasi qiziqarlidir. O‘rtal Osiyodan ancha olisdagi Oltoy o‘lkasida juda katta Turk hoqonligi davlati tarkib topdi. Bu davlat hududlari Koreyadan to Qora dengiz bo‘yiga cha, O‘rtal Osiyo va Xitoyni ham o‘z ichiga olar edi. Usha zamonda eron va Rum (Vizantiya) eng yirik davlatlar bo‘lishiga qaramay, Turk hoqonligi oldida ta’zim qilib turar edilar.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Saidqulov T.S. O‘rtal Osiyo xalqlari tarixining tarixshunosligidan lavxalar (1-qism) T. 1993 y
2. Karimov I.Tarixiy xotirasiz keljak yo‘q. T. 1998 yil
3. www.ziyonet.uz sayti.

SHOHIZINDA MUQADDAS ZIYORATGOH

*Davronova Rashida Qahramon qizi
Xo'jaobod tumani 29-umumiy
o'rta ta'lif maktabining tarix fani o'qituvchisi
Umarova Gulnur Gabdulxaqovna
Xo'jaobod tumani 29-umumiy
o'rta ta'lif maktabining geografiya fani o'qituvchisi
Davronova Xurshida Qahramonovna
Xo'jaobod tumani 24-umumiy
o'rta ta'lif maktabining kimyo fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng mamlakatimizda me'morchilik ishlariga keng e'tibor berila boshladi. Ota – bobolarimiz tomonidan ushbu ko'hna zaminda yaratilgan ulkan me'morchilik obidalarni qayta tiklash, ta'mirlash ishlariga alohida e'tibor qaratildi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 16 iyuldagagi qaroriga asosan "Shohizinda" yodgorlik majmuasida olib borilgan katta ko'lamdagi ta'mirlash va obodonlashtirish ishlari misol bo'la oladi.

Kalit so'zlar, "Shohizinda", masjid, Ziyoratxona, Qusam ibn Abbos maqbarasi.

Samarqand me'moriy yodgorligi Shoxizinda XI – XX asrlarda bunyod etilgan. Afrosiyob tepasida joylashgan qabristondagi maqbaralardan hamda masjid va madrasalardan iborat ansambil. Ularning eng qadimgisi Qusam ibn Abbos maqbarasi bo'lib xalq orasida Shoxizinda (Tirik shox) nomi bilan mashxur. Ansambil bir biri bilan yo'lak orqali bog'langan uch guruuh binolardan iborat. Quyi guruuhdan inshootlar Ulug'bek o'g'li nomidan qurilgan Abdulaziz chortog'i, (1434-1435) unga shimoldan Davlat qushbegi madrasasi (1812-1813) tutash, uning qarshisidagi ayvonlik masjid naqsh bilan nafis bezatilgan. 40 bosqichli tik zinapoya o'rtaligining chap tomonida ziyoratxona va go'rxonadan iborat qo'shgumbazli maqbara (XV asr) joylashgan.

O'rta guruhdagi binolar: Amirzoda maqbarasi, Tug'li Tekin maqbarasi, Shirinbek og'a maqbarasi, uning qarshisida Temurning boshqa singlisi Turkan og'a maqbarasi, 8 qirrali maqbara, Ali Nasafiy maqbarasi kabilar.

Yuqori guruhdagi binolar: Ziyoratxona, uch qismidan iborat masjid, Xoji Ahmad maqbarasi 1360-1361 yillarda qurilgan maqbara, Tuman og'a majmuasi (1405-1406), 2 ta nomsiz maqbara (XIV asr oxiri) ning kiraverish devorigina saqlangan. Shuningdek, Tomg'och Bug'roxon madrasasi (XI asr), Amir Burquq madrasasi XIV asr oxiri) kabilardir. Ansambil tarkibidagi 20 dan ortiq inshotlar davlat muhofazasiga olingen. XIX-XX asrlarda ansambilning yana bir necha binolari barpo etilgan. XVIII asrda vayron bo'lgan zina o'rniga 40 pog'onalik g'ishtin yangi zina qurilgan. Amir Temur va temuriylar davriga kelib "Shoxizinda" me'moriy yodgorligida juda katta bunyodkorlik ishlari amalga oshiriladi bu majmua o'zining jozibadorligi bilan kishini o'ziga jalg etadi 1220 yil martida Chingizzon boshliq mo'g'llar tomonidan Samarqand bosib olinib Afrosiyob tepaligi va unda joylashgan qadimiy aholi manzilgohlari vayronaga aylantirilgan edi. Amir Temur va Temuriylar davriga kelibgina Afrosiyob ikkinchi xayotga yuz o'giradi.

Amir Temur mashhur Shoxizinda qabristonini ham o'zining o'tkir zehni va ziyrak e'tiboridan chetda qoldirmaydi. Undagi maqbaralarning eng qadimiysi Qusam ibn Abbos maqbarasidir. Qusam ibn Abbos islam dinining asoschisi, payg'ambarimiz Muhammad alayxissalomning amakivachchasi bo'lgan Abbosning surriyoti edi. Qusam ibn Abbos islamni targ'ib va tashviq qilishda ishtiroy etgan buyuk shaxslardan bo'lgan U shu maqsada 676-yilda arab istilochilar bilan birgalikda Samarqandga kelgan. Shu yerda, afsonalarda aytilishicha namoz o'qib turganda kofirlar xujum qilib uni o'ldirgan ekanlar. Amir Temur Qusam ibn Abbos qabri ustiga yangi daxna o'rnatgan. Bu daxna O'rta Osiyo qadimgi kulolar ishlarining eng yaxshi na'munalaridan biridir.

1376 yilda Amir Temuring sarkardalaridan biri amir Xusayning akasi Tug'li Tekin, 1385 yilda Amir Temuring singlisi Shirinbeka og'a maqbaralari ham Shoxizinda me'moriy yodgorligida qad ko'targan.

"Shoxizinda" ansamblida Amir Temuring xotinlariga maqbaralar qurilgan.

1403 yil Jahongirmirzoning o'g'li Muhammad Sulton vafot etgach Amir Temur 1399 -1404

yillarda bo'lib o'tgan o'zining zafarli yetti yillik yurishidan qaytib kelgach. Samarqandda Muhammad Sultonga atab Shoxizinda me'moriy yodgorligida tutashuvchi maqbara, xozirgi "Go'ri Amir" maqbarasi buniyod etildi.

"Shoxizinda" ansamblida Temur va Temuriylar qurdirgan maqbaralar soni 20 dan oshadi . Xullas Shoxizinda me'moriy yodgorligining shakillantirishi va uning bugunga qadar yirik bir ansambil sifatida yetib kelib o'z chiroyini dunyoga ko'z-ko'z qilib sayyoohlar e'tiborini yurtimizga jalb qilmoqda. Amir Temur va Temuriylar davrida ushbu majmuada qurilgan inshaotlar muhim o'rinn tutadi. Darxaqiqat tarixchi Sharofuddin Ali Yazdiyning "Agar osmonning gumbazi bo'limganda edi, Temur qurdirgan masjid, madrasa, xonaqoxlar uning gumbazi bo'lar edi" degan muborak so'zlari bejiz aytilmaganiga amin bo'lamiz.

Foydalanimanigan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T; 2003. B-212.
2. Karimov Sh Shamsutdinov R. Vatan tarixi Birinchi kitob : "O'qituvchi" 1997-B 453.
3. Tog'ayeva D Bunyodkor Sohibqiron Temur Markaziy Osiyo tarixi: manbashunoslik va tarixnafislik izlanishlar. 2- ilmiy to'plam. 2010. B 250-251

TARIX DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLI USULLARDAN FOYDALANISH.

*Sidiqova Nilufarxon Adaxamovna
Andijon viloyati, Xo'jaobod tumani
3-maktabning tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 993255528*
*Turdiyeva Dilbar Ramazonovna
Navoiy viloyati, Uchquduq tumani
10-maktabning tarix fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 934376062*
Pochta manzili: gulishodieva@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi zamон har bir fan o'qituvchisi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rni va roliga har tamonlama qarash vazifasini yuklanishi, buning uchun o'qituvchi ta'lif-tarbiyaning yangi shakllari, vositalari va usullarini egallashi va shu bilan birga o'zi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaratishga, shaxsni tarbiyalashning yangi a'nanaviy, samarali usullarini tanlashga harakat qilishi hamda ijodkor bo'lmog'i to'g'risida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy fanlar, tarix, ta'lif-tarbiya, interfaol metodlar va texnologiyalar.

Keyingi yillarda mamlakatimizda uzluksiz ta'lif tizimida amalga oshirilayotgan islohatlarning asosini jahon ta'lifi standartlariga javob bera oladigan ilg'or tajribalarni ommalashtirish hamda ta'lif-tarbiya jarayonida kam jismoniy kuch sarflab, yuqori samaradorlikka erishish yo'lida amaliy faoliyat olib borilmoqda. Dars samaradorligining muhim shartlaridan biri bu -o'qituvchi va o'quvchilarning haqiqatni birgalikda izlashi va o'quvchilarning butun dars jarayonida faol ishtirok etishidir. Albatta, bu o'rinda o'qituvchiga yangi pedagogik texnologiyalar qo'il kelishi amaliyot ko'rsatib turibdi. Maktablarda o'qitilayotgan ijtimoiy, shu jumladan tarix fani o'zida oliyjanob fazilatlarni mujassamlashtirilgan insonni tarbiyalashda benihoya ahamiyat kasb etadi. Maktabda o'quvchi kishilik jamiyatni bosib o'tgan yo'lni, ularning chet el bosqinchilariga qarshi, o'z ozodligi va baxt-saodati, porloq kelajagi uchun olib borgan kurashlari haqidagi asosiy ma'lumotlarni tarix darslaridan bilib oladi. Shu bilan birga tarix darslari o'quvchining hozirgi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni to'g'ri anglashga yordamlashadi.

Bizga ma'lumki, tarix fanining asosini ma'lumotlar tashkil etadi. Ularni to'liq eslab qolishi o'quvchilar uchun bir oz qiyinchilik tug'dirishi mumkin (ayrim past o'zlashtiruvchi o'quvchilar). Bu kabi ma'lumotlarni o'quvchilar xotirasida bir umrga esda qolishi, turli xil sahnali ko'rinishlar, qiziqarli o'yinli usullar, krossvordlar, guruuhlar bilan ishslash, baxs-munozaralar olib borishiga bog'liq. Men o'z darslarimda o'quvchining alohida xususiyatlariga e'tibor berishga, ko'proq o'zim yaratgan turli usullardan foydalilanilgan holda yoritishga harakat qilaman. Sizga taklif etilayotgan "Mavzuga zamin", "T.A.R.I.X." o'yinli usullar tarix darslarni qiziqarli va samarali o'tishiga yordam beradi degan umiddaman. "Mavzuga zamin" usuli maqsad: O'quvchilar o'tilgan mavzuni mustahkamlashdan oldin, shu mavzu bo'yicha o'quvchilarni darsga tayyorlash ya'ni zamin hozirlash. Bizga ma'lumki o'quvchilar mavzuni o'qituvchi tushuntirib berishi chog'ida va o'zi darslikdan o'qib o'zlashtirishi mumkin. Lekin bu degani sinfda hamma o'quvchilar o'zlashtira oladi degani emas. Chunki hamma o'quvchilararning xotirasi, fikrlash doirasi bidayin bo'lmaydi. Shuning uchun ularga turli xil o'yinlar, sahnali ko'rinishlar, baxs-munozaralar orqali darslar tashkil qilinsa, sinfdagi uncha yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilar ham mavzu haqida tushuncha hosil qilibgina qolmasdan, mustahkamlab oladi. Dars jarayonida o'tilgan mavzuni mustahkamlash chog'ida, avvalombor, o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi kerak. Yaxshi dars o'tilishi, o'quvchilarning yaxshi o'zlashtira olishi eng birinchi navbatda o'qituvchi o'quvchilarni o'ziga jalb qilishi, o'tilgan mavzuni dab-durustdan boshlab, ularga o'tilgan mavzu yuzasidan topshiriqlar berishdan emas, aksincha o'quvchilarni o'tilgan mavzu haqida qisqacha tasavvur hosil qilib olishiga bog'liq "T.A.R.I.X." usuli maqsad: "T.A.R.I.X."-bu usul quyidagi jadval asosida to'ldiriladigan jamoa o'yinli usulidir. Ya'ni "T.A.R.I.X." usuli quyidagi so'zlarning bosh harflaridan olingan bo'lib, T-test savollar, A-anagrammalar, R-raqamlardagi voqealar, I-ikki tarixiy jarayonni solishtirish, X-xulosa kabi qismlardan iborat bo'lib, bu jadvalni guruh bilan birgalikda to'ldirish orqali o'quvchilar mavzuning asosiy mazmuni keltirib chiqarishadi.

"Xulosa-daraxt hosilida" usuli maqsad: "Xulosa-daraxt hosilida"—Mavzuning asosiy maz-

munini keltirib chiqaruvchi savollarga javob berish natijasida tahlil qilinib,yakuniy xulosani keltirib chiqaruvchi o‘yinli usuldir.Bu o‘yinli usul orqali o‘quvchi mavzuning asosiy xulo-sasini chiqarishni va bir-biri bilan fikr almashinib,voqealar bayonini yorotib borishni ta’minlaydi.“Mavzularning mazmuni rasmlarda nomayon” usuli maqsad: “Mavzularning mazmuni rasmlarda nomayon” usuli —mavzuni o‘z fikri va o‘z tasavvurini rasm yoki belgilar orqali bayon etishini ta’minlab beruvchi usuldir. Bu usul orqali o‘quvchilarni shu fanga nisbatan qizig‘ishini uyg‘otish, mustaqil fikrlashga va xulosaga kelishini ta’minlaydi.Qolaversa, o‘quvchilarning tarix darslarida mavzuni tushuntirish chog‘ida eslab qolishi quyin bo‘lgan ko‘plab uzundan-uzun ismlar,nomlar yoki yillarni eslab qolishga,mustahkamlab olishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gaffarov Y, Gafforova M. O‘zbekiston xalqlari tarixini o‘qitish usullari.T., 1996.
2. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Yo‘ldoshev J.G‘. J.G‘.Yo‘ldoshev. Ta’lim yangilanish yo‘lida.-T.: O‘qituvchi. 2000.
4. Lerner I.YA. O‘qitish metodlarining didaktik asoslari.M.,1991

ХОРАЗМЛИК САЪДУЛЛА ПОЛВОН ВА УНИНГ ФАОЛИЯТИГА ДОИР БАЪЗИ ТАҲЛИЛЛАР.

Матчонова Барно Иркиновна
Урганч давлат университети ўқитувчи.
+998914299094
sapayev-2017@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада курашнинг Хоразм мактаби полвонларидан бири бўлмиш Саъдулла полвон ва унинг фаолияти тарихининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида тўхталиб ўтилади.Хоразм мактаби полвонларининг фаолияти ҳақида қисқача фикр-мулоҳазалар билдирилади.

Калит сўзлар. Кураш, ўзбек кураши, полвон, шураш усуллари, хоразм мактаби, сурхондарё мактаби, бухоро мактаби. Халқаро кураш, кураш тарихи.

Ўзбек курашининг тарихига назар ташлар эканмиз, уни тарихи жуда қадимларга бориб тақалишини ва бу кўп сонли тарихий манбалар ва ёдгорликларда ўз аксини топганинг гувоҳ бўламиз. Қадимдан Ўрта Осиё ҳалқларининг ботирликда тенги йўқ жасур фарзандларини ҳам жисмонан, ҳам руҳий-маънавий жиҳатдан етук бўлиб шаклланишида ўзини бекиёс ўрнини топиб келган бу спорт тури ўзида ўзбек ҳалқи билан боғлиқ кўплаб омиллар, қадриятлар ва бошқа шу каби хусусиятларни мужассам этган. Тарихга мурожаат қилар эканмиз томонлар ўртасида турли вазиятларда ва ҳолатларда вужудга келадиган баҳсларни тинчлик йўли билан ҳал қилиш, жанг вақтларида эса жангчининг асосий вазифаларидан ва уруш тақдирини ҳал қиладиган омиллардан бўлмиш душамманни асирга олиш усулларини ўз ичига оладиган кураш минг йиллардан бери Қадимий турон заминида шаклланиб сайқал топиб келмоқда.Курашнинг қадимилиги ва тарихийлигига далолат қилувчи кўплаб қадимий расмлар ҳозирги Ўзбекистон худудида олиб борилган турли даврлардаги археологик қазилмалар давомида топилган. “Айтиш жоизки, мусобақалар олдиdan улоқтиришлар, сакрашлар, кучни намойиш қилишни ўз ичига олевучи машқлар бажарилган. Улар рақибларнинг ўзаро беллашувлари олдидан бадан қиздириш воситаси сифатида хизмат қилган. Курашчилар бир-бирининг теридан ишланган белбоғидан ёки устки кийимининг турли жойидан ушлаб, курашишни бошлаганлар. Рақибни ерга ташлаш усулини бажаришда оёқларнинг ишига ҳамда чалиш усулига катта эътибор берилган.”¹

Мамлакатимиз худудида яшовчи қадимги миллатларда беллашув биринчи ташлашгача давом этган. Бу мусобақалар миллий мусиқа оҳанглари садолари остида ўтказилган ва мусобақа ғолиби ҳалқ ўртасида катта ҳурматга сазовор бўлган.

Курашчилар беллашувлари ғалаба, оилавий тантана ёки мавсумий байрамлар муносабати билан ўтказиладиган байрамлар безаги бўлган. Буюк алломаларимиздан Абу Али ибн Сино (980-1037), Алишер Навоий (1441-1501) асарларида кучли курашчиларнинг беллашувлари ҳақида алоҳида келтириб ўтилади ва ҳатто баъзи усулларнинг таърифи келтирилган. Ушбу асарлардан кўриниб турибдики, ўзбекларда усуллар тизими етарлича ривожланган миллий кураш мавжуд бўлган.

Ҳозирги Ўзбекистон худудида қадимдан иккита кураш тури шаклланган: рақиб белбоғини олдиндан ушлаб олиш ва рақибни эркин ушлаб олиш. Курашнинг биринчи тури “фарғонача”, иккинчиси - “бухороча” усул деб номланди. Курашнинг бу турлари ҳозирги кунда ҳам республикамиизда кенг тарқалган. Мамлакатимизнинг кўпгина вилоятларининг кураш мактаблари бўлиб улар ўз навбатида бир-бириларини такрорловчи усуллардан таркиб топиш билан биргаликда ўзининг курашчиларни етиштириб чиқариш ва айрим усуллардан энгроқ фойдаланиш ва айримларини эса кенг тарқалмаганлиги ва шу каби хусусиятлари билан фарқланиб туради.

Шундай мактаблардан бири – бу курашнинг Хоразм мактабидир. Хоразм ҳалқи наздида Яратган ҳар кимга ўзигаяраша иқтидор ва қизиқиши беради. Кимдир илм йўлидан кетади кимлардир меҳнат йўлидан. Худо жисмоний куч ва иқтидор бағишишган алп йигитлар эса эл-юрт шарафини елкасига ортиб чарх уриб кураш тушади. Хоразм ҳалқинин таърифда

¹ Kerimov.F.K Sport kurashi nazariyasi va usuliyati. –T.: 2008 , “Universitet” 14-b

келтирилган полвонларидан бири- Саъдулло Курёзовдир. У ёшликтан спортнинг кураш тури билан шуғулланиб, курашнинг ўз ҳаётининг асл мазмунига айлантира олган ўчмас ном қозонган полвонлардандир. Шу билан бирга институт талабаси бўлиб замонасининг илмларини ҳам олган даврнинг зиёлиси ҳисобланади. Ўзи Хоразм элида туғилган. Саъдулло Курёзов 1970 йилда Хоразм давлат педагогика институтининг тарих куллиётини тугатиб тарик фани ихтисоси буйича мутахассис бўлди. Ундаги ёшларга хос шижоатни кўрган устозлари ва даврининг спорт мураббийлари педагогис фаолияти билан биргаликда мураббийлик фаолиятини олиб бориши учун 1975 йилдан “Пахтакор” кўнгилли спорт жамиятида бош мураббийлик вазифасига ишга кўчирдилар. 1979 йилдан бошлаб Урганч туманинда Гоголь номли мактабда директорнинг таълим ва тарбия ишлари буйича ўринбосари лавозимида ишлай бошлаб педагоги фаолиятини ҳам давом эттириди. 1987 йилнинг сентябр ойидан бошлаб Хонка туман 29 - сон ўрта мактабда директорнинг таълим-тарбия ишлари буйича ўринбосари, 1989 йилдан бошлаб эса шу мактабда директор лавозимида ишлаи бошлади. У киши қайси лавозимда ишлаши, қаерда бўлишига қарамасдан ўз ишига “полвончасига” ёндошган инсон бўлиб қолди. Мактабда ўзи раҳбарлигида турли спорт тўгараклари, айниқса кураш тўгараклари ташкил қилинди. У ёшларни спортга меҳрини ошириш учун мактаб спорт тўгаракларига тажрибали полвонларни, кураги ерга тегмаган ботирларни таклиф қилиб курашчилар мактабини яратишга ҳаракат қиласди. Саъдулло Курёзов 2008 йилдан нафақага чиққан бўлсада полвонлар тайёрлаш ишида бекиёс хизмат қиласди. Саъдулло Курёзов 1971 йилдан СамБО кураши СССР спорт устаси. 1974 йилдан Кураш буйича Ўзбекистон спорти устаси. 1977 йилдан Дюздо кураши спорти устаси, 1989 йилдан фахрий спорт устаси номларига сазовор бўлади. Унинг килган хизматлари учун 1970 йилда “Мекнатда урнак курсатгани” учун медал билан, 1979 йилда Олий Кенгаш, Министрлар совети ва МК. нинг “Фахрий Ёрлиги” билан тақдирланади. 1999 - йилдан Халк таълими аълочиси. 1977 йилда қилган хизматларини назарга олиб район ижроия комитети томонидан “Москвич” енгил автомобили билан мукофотланган. Саъдулло Курёзованнинг кураш майдонларидаги фаолияти ҳакида 1970 йилда эълон килинган “Зулматни тарк этиб” фильмидаги ҳикоя килинади. 1976 йилда эса “Это борьба - Кураш” киска метражли фильмни яратилди. Полвоннинг фаолияти ҳакида Сафо Омоновнинг “Ўзбекнинг номдор полвонлари” китобида жуда ажойиб сухбат берилган.Худди шунингдек Байрам Гойиповнинг “Хоразм полвонлари”¹, Акмаджон Ваисовнинг “Хонка ифтихори” асарларида жуда кизик маълумотлар ҳикоя килинади. Саъдулла Полвон даврининг зиёлиси ва элда шуҳрат қозонган полвони сифатида като авлод полвонларининг ҳозираларни эътирофида. У яратган мактаб ва унинг шогирдлари бугунги кунда ўзбекистоннинг халқаро ареналарда шарафини ҳимоя қилишда хизмат қилмоқда.

Хулоса қилиб айтганда биз юқорида тўхталган Саъдулла полвон Хоразмнинг асл ўғлони ва жасур фарзандидир. Хоразмда бу кишига ўхшаган полвонлар аввалам, ҳозирал бор ва бу инсонларнинг ишлари алоҳида мактаб бўлиб устоздан шогирдларга ўтиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Гоибов.Б. Хоразм полвонлари, -Т.: “Адабиёт учқунлари” . 2018, 133-бет.
2. Керимов.Ф.К Спорт кураши назарияси ва усулияти. –Т.: 2008 , “Университет” 14-бет

¹ G‘oibov.B. Xorazm polvonlari, -T.: “Adabiyot uchqunlari” . 2018, 133-bet

ROSSIYA IMPERIYASINING XIVA XONLIGI BILAN ALOQALARINI RUS TARIXSHUNOSLIGIDA YORITILISHI

*Samarqand Veterinariya meditsinası
instituti akademik litseyi tarix fani
o'qituvchisi Xo'jayorova Sadoqat Baxtiyorovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyo xonliklari bilan ilk savdo aloqlarining o'rnatishi va shu asosda Markaziy osiyo xonliklari ichki siyosatiga aralasha boshlashi haqida so'z yuritiladi. Bizga ma'lumki, Rossiya imperiyasi o'z hududida ichki tartibni o'rnatish bilan bir qatorda sharqiylar janubiy hududlarga qarab ekspansiyasini kuchaytirdi. O'zaro nizolar hamda ichki ziddiyatlar qurshovida qolib ketgan va shu asosda qoloqlikka yuz tutgan Markaziy Osiyo xonliklari Rossiya imperiyasining bosimiga dosh berolmadi. Qolaversa, Buyuk Britaniyaning O'rta Osiyo hududiga suqulib kirishiga harakat qilishi Rossiya imperiyasining tajovuzini kuchaytirib yubordi. Rossiya imperiyasining rejalarida O'rta osiyo xonliklardan Xiva xonligini zabit etish maqsadi mavjud edi. Chunki davlat hududi tabiiy xom ashyoga boy edi. Shu kabi masalalarining qisqacha tarixshunosligi ushbu tadqiqot ishida atroficha yoritib berildi.

Kalit so'zlar: Elchi, Diplomatiya, Missiya, Imperiya, Xonlik.

Kirish: Tarixshunoslikdagi dolzarb masalalardan biri Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoni zabit etgungacha bo'lgan davrda Xonliklar, shu jumladan, Xiva xonligi bilan olib borilgan diplomatik aloqlarining yoritilishidir. Mazkur mavzu yuzasidan bir qator tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ularning katta qismini rus sayyoohlari, harbiylari va razvedkachilarining to'plagan ma'lumotlari tashkil etadi. Shu sababdan ham biz ushbu tadqiqot ishida, aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, mavzuni yoritishda P. Veselovskiyning "Ocherki istoriko-geograficheskiy svideniya Xivinskim xanstva", N. Zalesovning "Posolstva v Xivu kapitana Nikiforova", P. Savelevning "Putishestvie Bazinera..." N. Zaxarinanining "Zimniy poxod va Xivu Peroskogo v 1839 goda" nomli asarlarini asosiy manba sifatida oldik. Bundan tashqari tarixiy tadqiqot metodlaridan qiyoslash uslubidan keng foydalangan holda o'zbek tarixshunoslik maktabining ham mavzu yuzasidan ma'lumotlarini keltirishni lozim deb hisobladik.

Asosiy qism: Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, o'tgan yillar davomida kishilik jamiyatni bir qancha taraqqiyot bosqichlarini o'z boshidan o'tkazdi. XVI asrga kelib navbatdagagi tarixiy davr ya'ni, kapitalistik munosabatlarning qaror topishi jamiyatdagi tub o'zgarishlarni boshlab berdi. Ishlab chiqarish munosabatlarinig keskin ortishi xom – ashyo va arzon ishchi kuchiga hamda tovarlar sotiladigan bozorlarga ehtiyojni oshirib yubordi. Bu esa o'z navbatida bosqinchilik, talonchilik urushlarini keltirib chiqardi. Iqtisodiy jihatdan kuchayib ketgan davlatlar iqtisodi zaif davlatlarni harbiy yoki iqtisodiy yo'l bilan o'zlariga qaram qila boshladidi. Xuddi shu davrda boshqa mustamlakachi davlatlarga nisbatan qoloq bo'lsada, lekin Markaziy Osiyo xonliklariga nisbatan harbiy va iqtisodiy jihatdan kuchli bo'lgan Rossiya bizning hududimizga o'z e'tiborini qarata boshladidi. Dastlab Sibir hududlarini egallagan Rossiya Markaziy Osiyo davlatlari bilan ehtiyyotkorona munosabatda bo'lib, faqat savdo aloqlari orqali munosabatlar o'rnatishga harakat qilgan bo'lsa, XVIII asr boshlariga kelib uning bizning hududlarimizga bo'lgan munosabati tenglik asosidagi hamkorlikdan chiqib keta boshladidi. Butun XVIII asr davomida olib borilgan diplomatik aloqlar, elchilik missiyalari faqat iqtisodiy ahamiyat kasb etgan bo'lsada, lekin uning asl mohiyati xonliklarga, jumladan, Xiva xonligiga ham sir emasdi. XVIII asrgacha bo'lgan davr mobaynida o'z chegaralarini janubga qaratib siljutib kelishga muvaffaq bo'lgan Rus podsholigi Xiva xonligi bilan o'zaro chegaradosh bo'lib qoldi. Dastlab savdo iqtisodiy aloqlar orqali diplomatik missiyalaridan boshlangan o'zaro munosabatlar bora-bora o'zining shakl va mazmunini o'zgartirib bordi. Buning asosiy sababi esa ichki kurashlar, qushni davlatlar bilan bo'lgan urushlar natijasida ishlab chiqarish munosabatlari izdan chiqib raqobatga dosh bera olmaydigan vaziyatga tushib qolgan edi. Bu to'g'risida yetarli ma'lumotga ega bo'lgan rossiya imperiyasi Xiva xonligi bilan munosabatlarini o'zgartira boshladidi. Munosabatlarning teng hamkorlik prinsipidan chiqib boshlaganini Bekovich - Cherkasskiy ekspidetsiyasi tasdiqlaydi. Pyotr I ning 1716 yil 14 fevraldagida buyrug'i asosida Bekovich cherkasskiy 4000 kishilik otryadi bilan yo'lga chiqadi. Otryadda 4000 kishi bo'lsada shulardan 3727 nafar mayor fon Frankenberg qumondonligidagi jangchilar bo'lib, qolganlari xujalik, ijtimoiy masalalar bilan shug'ullanuvchi va xizmatkorlardan iborat bo'lgan.[1] Veselovskiy ma'lumotlarida keltirilishicha Otryad tarkibida Bekovich- Cherkasskiyning ikki nafar aka va ukasi: Suyunch va Ak-Mirza ham bo'lgan hamda uning missiyasi 6 punktdan iborat edi.

[1] Bekovich- Cherkasskiy ekspidetsiyasining asosiy maqsadi Amudaryo uzanini ilmiy jihatdan o‘zlashtirish deb ko‘rsatilsada, lekin undan ko‘zlangan maqsad oltin konlarini o‘zlashtirish va Xiva xonligiga bosim o‘tkazishdan iborat edi. Taniqli O‘zbek tarixchi olimi H. Ziyoyev ham mana shu masalada fikr bildirib, Bekovich- Cherkasskiyning asosiy maqsadi Amudaryoning eski o‘zanini o‘rganish va daryoni eski o‘zan bo‘ylab kaspiy dengiziga qarab burish bo‘lgan deb aytadi. Bekovich –Cherkasskiy shu maqsadda turkmanlardan Saidmamat, Salmon, Begench, Po‘lat baxshi, Manglay, Qashqa nomli nufuzli turkman kishilari bilan suhbatlashganini aytib o‘tadi. [2] Veselovkiy P. Xiva xonining hiyla ishlatib Cherkasskiy otryadini Porsungul daryosi bo‘yida qirib tashlanganligini ham eslatib o‘tgan. [2] Xiva xoni Sherg‘ozoxon Rossiya davlati bilan kelib chiqadigan mojaroni oldini olish maqsadida Avaz Muhammad boshchiligidagi elchi yuboradi. Biroq elchi qatl etiladi [3] ekspidetsiyaning Bekovich – Cherkasskiy ekspidetsiyasi ko‘zlangan maqsadga erisholmasada Rossiya imperiyasining tojovuzi kuchayganligini va bu kelajakda harbiy kompaniyaga aylanishini ko‘rsatib berdi. Keyingi davrlarda yuborilgan Elchilik aloqalari jumladan, Florio Beneveni, N, Muravyov, Danilevskiy va Baziner missiyalarida Rossiya hukumatining Xiva xonligini bosib olish maqsadi namoyon bo‘ldi. Florio Beneveni missiyasi Buxoro amirligiga 1721 yilda yuborilgan. U o‘z ma’lumotlarini ochiq va shifrlangan holda junatib vazifasiga yuklatilgan masalalarni bajaradi. Uni Xiva xoni ham o‘z mamlakatiga taklif qilgan. Muzokaralarda Xiva - Rossiya munosabatlari ko‘rib chiqilgan. Bekovich - Cherkasskiy ekspidetsiyasi faoliyati ham tahlil etilgan. Katta bir harbiy oryadning tor-mor keltirilishi ikkala davlat o‘rtasiga sovuqchilik solishi tabiiy hol edi. Shunga qaramasdan Rossiya Xonlikni o‘rganish maqsadida razvedkachilarini junatishda davom etaverdi. 1818 yilda Orenburg gubernatori poruchik Subxangulovni shu maqsadda yuboradi. Olim M. Xayrullayev poruchik Subxangulov ekspidetsiyasining kelish sabablaridan biri rus savdogarlari Yakushev va Lazerevning Xiva qaroqchilari tomonidan talangan 127 ming sumlik miqdordag tovarini qaytarish edi deb kursatsada, undan ham siyosiy maqsadlar ko‘zlanganligini aytib o‘tadi. [3] 1819 yilda Imperator kollegiyasining maslahatchisi Bekchurin Xivaga keladi. U bilan bir vaqtida Polkovnik Muravyov ham Xivada bo‘ladi. [4] Zalesov N. ham bu ma’lumotlarni to‘ldirib, 1819 yilda Kavkazdan kapitan Muravyov ekspidetsiyasi kelganligini aytib o‘tadi. [5] N.Muravyov ekspidetsiyasi natijalaridan shu narsa ma’lum bo‘ladiki, ekspidetsiya jarayonida “Bo‘lib tashla hukmronlik qil” g‘oyasi ustunlik qiladi. Chunki, dastlab turkmanlar qabulida bo‘lgan elchi ularning fuqaroligi masalasi bilan qiziqib kurgan. Ularni Xiva xonligiga qarshi chiqishga undagan. Xonlikning ichki nizolaridan foydalanib Rossiya imperiyasi uni bosib olish uchun harbiy kompaniyani boshladi. Bu haqda ma’lumot beruvchi N. Zaxarinaning “ Zimniy poxod va Xivu Peroskogo v 1839 goda” nomli asarida yozilishicha, muallif asarning ishonchlilik darajasini oshirish uchun yurish ishtirokchilari, xususan, harbiy topograf, podpolkovnik Georgiy Nikolayevich Zelenindan olgan ma’lumotlarini kiritganini aytib o‘tadi. [6] Lekin Orenburg gubernatori Perovskiyning bu yurishi muvaffaqiyqtsizlikka uchragani va mag‘lubiyatga uchrash sabablar kupchilikka ma’lum bo‘lganligi sababli batafsil tuxtalmaslikni lozim topdik. Shunga qaramasdan, Xiva xonligi Rossiya imperiyasi bilan kelishuvchilik yo’llarini izlay boshladi.

Xulosa: Yuqoridagi fikrlarimizga xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, Rossiya imperiyasining teng hamkorlikka asoslangan savdo aloqalari zamirida xonliklarni o‘z tarkibiga kiritish va shu asosda ularning moddiy resurslaridan foydalanish rejasи mavjudligi yashirin emasdi.Bu rejalar esa keyingi davr voqeylilari isbotlab berdi.

Foydalilanigan adabiyotlar ruyxati:

1. П. Веселовский. “ Очерки историко-географического сведения Хивинского ханства” Санктпитеург.1877 г 169- стр.
2. X. Зиёев. Туркистонда Россия тожовузи ва ҳукмронлигига қарши кураш. Тошкент. Шарқ.1998 й.480 бет.56-бет
3. М. Хайруллаев. Ўзбек дипломатияси тарихидан. Т.2003 й.376 бет. 189- бет.
4. Исторический взгляд сношении России с Хивой.1822 г. 25- ноябр. № 22, 153-стр. Booksee.org.
5. Залесов Н. Посольства на Хиву капитан Никифорову 1841 г. 43 стр. Booksee.org.
6. Н. Захарина, Зимний поход на Хиву Пероского в 1839 года. Санкт-петербург.1898 г. Типография П.П. Сойкина.5-стр.
7. Интернет сайти: www.Booksee.org.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKATALARDA TARIX FANLARIDA TARIXIY
OBIDALARGA EKSKURSIYA DARSALARINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI
JIHATLARI

*Abduhalimov Islomjon Abdug'ani o'g'li
Andijon viloyati Shahrixon tuman
44-IDUM ning Tarix fani o'qituvchisi
Abduhalimovislomjon92@mail.ru
Xakimova Zarifaxon G'ofurovna
Andijon viloyati Shahrixon tuman
22-maktabning Tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix fanidan dars beruvchi o'qituvchilar uchun umumta'lism maktabi o'quvchilarining fanga bo'lgan hayotiy ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida tarixiy obidalarga ekskursiya darslarini tashkil etishning foydali jihatlari muhokama qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning tarixiy tafakkuri o'sishi bilan bog'liq jarayon va Konstitutsiyamizning 49-moddasiga asosan madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish zarurati izohlandi.

Kalit so'zlari: Madaniy meros, tarixiy tafakkur, ko'hna tarixiy yodgorliklar, ekskursiya, obida, kompetensiya.,

Yurtimizda boy tariximiz va madaniyatimizni ifoda etadigan moddiy boyliklarimiz muhim tarbiya vositasi hisoblanadi. Ajodolarimiz tomonidan yaratilgan moddiy boyliklar bitmas-tuganmas xazina yosh avlod ongiga singdiriladigan, ulami o'z yurti tarixi bilan faxrlana oladigan kadrlar qilib tarbiyalaydigan bebafo omillardan biridir.

«Har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-odat va an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada, tabiiyki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi»[1]

Tarix fani o'quvchilarimiz ongida o'tmishni gavdalantira olishdek murakkab jarayonlarni qamrab oluvchi fan. O'tmish haqidagi fan yuzasidan egallangan nazariy bilimlarning amaliyotdagi ifodasi sifatida tarixiy obidalarmiz qad rostlagan joylarga ekskursiya darslarini tashkil etish yoki muzeylarga sayohat uyuştirish fan o'qituvchilari uchun mavzuni mustahkamlashdagi eng samarali usullardan biri hisoblanadi.

Tarixiy obidalarga ekskursiya darslarini tashkil etishning samarali jihatlari:

1. O'zbekiston tarixining davrlari, ijtimoiy tuzumlar, ulaming atalishiga mos xususiyatlar haqida tasawurga egabo'ladilar;
2. Tarixiy obidani o'z ko'zlarini bilan ko'rish o'quvchida darsda egallangan ma'lumotlami yana takrorlanishi va obida haqida qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'lish istagini kuchaytiradi;
3. Asr va yil hisobini bilish orqali tarixiy tafakkuiiga ega bo'ladilar;
4. Tarixiy obidalarni barpo etgan shaxslar haqida, tarixiy jarayonlarga mustaqil munosabatlarini bildira oladilar;
5. Milliy me'morchilik an'analari, binokorlik, xattotlik, xom-ashyolar haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar;
6. O'qituvchi darsi yuzasidan belgilangan kompetensiyaviy maqsadga erisha oladi;

Eng muhimi, ekskursiya darslari orqali o'quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyat bilan bog'langan holda tarixiy obidalarga hurmat, ulami muhofaza qilish kabi tuyg'ulami shakllantira olish bilan ahamiyatlidir.

«Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida: «Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar. Madaniyat yodgorliklari davlat muhofazasidadir» [2] deya ta'kidlab qo'yilgani ham o'quvchilarning ekskursiya davomida egallagan ma'lumotlarining asosini tashkil etishi shubxasiz.

Albatta, biz ona zaminimiz bag'ridagi har bir moddiy va ma'naviy meros namunasini ko'z qorachig'idek asrab-avaylash, qayta tiklash va ta'mirlash bo'yicha qilayotgan bu ishlarimizni kimgadir namoyish qilish, ko'z-ko'z etish uchun emas, aksincha, kelajagimizni o'ylab, ongimiz va qalbimiz da'vati bilan amalga oshirmoqdamiz. Toki ertaga bizning o'rnimizga keladigan, bizboshlagan oliyanob ishlami munosib davom ettirishga qodir bo'lgan yoshlarimiz ana shu

bebaho ma'naviy boylikdan bahramand bo'lsin, shu asosda o'zining kimligi, qanday buyuk zotlarning avlodni ekanini anglab yetsin.[3]

Xulosa o'mida aytal olamizki, mustaqilligimiz sharofati bilan tarixiy-madaniy obidalarimizning deyarli barchasi ta'mirlanib, go'zal va obod maskanlarga aylantirildi. Milliy qonunchiligidan madaniy merosni muhofaza qilishga oid qator hujjatlar qabul qilindi. Bizning vazifamiz esa, o'tmish va kelajak o'rtasidagi bog'liqlikni yanada mustahkamlash maqsadida o'quvchilarimizga ekskursiya darslarini tashkil etish orqali o'z yurtlariga bo'lgan faxr hissini kuchaytirishdan iboratdir. Zero, yurtimiz ilm-fanning turli sohalarida butun dunyoga yetakchi allomalar yetishtirib bergani bilan mashhur. Bu haqiqat xalqimizga nisbatan boshqa xalqlarda havas uyg'otsa, bizning qalblarimizni shunday yurt farzandi ekanligimizdan faxrlanish tuyg'ulariga to'ldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Karimov Islom Abdug'aniyevich - Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: «Ma'naviyat», 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent - «O'zbekiston», 2018.
3. U.Alimov - Hazrati Imom. - Toshkent - «Movarounnahr», 2013.

XIVA QO'NG'IROTLARI SULOLASINING SIYOSIY TARIXI

*Matyoqubova Sohiba Hayitbayevna
Hazorasp tumanidagi 19-maktab tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIIIX-asrda Xiva xonligi taxtini boshqargan Qo'ng'irotlar sulolasi vakillari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Inoqlar, Qo'ng'irotlar sulolasi, sohta xon, harbiy islohot, Jalqon qal'a.

1763-yildan boshlab Xivada amalda qo'ng'irot urug'i inoqlari hokimiyat tepasiga kelgan bo'lsa-da, 1804-yilgacha Xiva xonlari hukmdor sifatida boshqa shahsni xon qilib e'lon qilganlar. Qo'ng'irotlar sulolasi hukmdorlaridan Muhammad Amin inoq (1763-1790yy.) Xivada hokimiyatni qo'lga olgach saroydagi bir qancha lavozim va amallarga o'ziga sodiq va ishonchli odamlarni tayinladi. Yangi xon shu yo'l bilan xonlikdagi muhim siyosiy-ma'muriy, moliyaviy va harbiy hokimiyatni o'z qo'liga olib, ayrim mustaqil beklarni o'ziga itoat ettirdi.

Manbalar ma'lumotlariga ko'ra, shaharlik savdogarlar, hunarmandlar va din peshvolari yordamida o'z hokimiyatini ancha mustahkamlagan Muhammad Amin inoq 1770-yilda turkmanlar hujumini, 1782-yilda Buxoroliklar tajovuzini muvaffaqiyatlari qaytardi. Uning hukumronligi davrida Xiva xonligida dehqonchilik, savdo – sotiq va hunarmandchilikni rivojlantirish maqsadida ma'lum chora – tadbirlar amalga oshirildi. Mahalliy hukumdlarning o'zaro nizomlari va kurashlariga chek qo'yilishi natijasida xonlikdagi iqtisodiy hayot yaxshilanib bordi.

Muhammad Aminning o'g'li Avaz inoq (1790-1804 yy.) otasining ishlarini davom ettirgan bo'lsa, Avazning o'g'li Elto'zar inoq 1804-yilda Xiva taxtiga o'tirib, sohta xon Abdulg'oz V ni haydar yubordi va o'zini rasmiy xon (1804-1806 yy.) deb e'lon qildi. Shu tariqa Xivada qo'ng'irotlar sulolasi hukumronligi rasmiy qaror topdi. Eltuzarxon xonlikdagi mustaqil hokimlarni birlashtirish siyosatini davom ettirdi. Ammo, uning hukumronligi uzoq davom etmadidi. 1806-yilda Eltuzarxon buxoroliklar bilan bo'lgan jangda halok bo'ldi. Taxtga uning ukasi Muhammad Rahimxon I o'tirdi.

Muhammad Rahimxon I markazlashtirish siyosatiga katta e'tibor berib, Xiva xonligini birlashtirishni nihoyasiga yetkazdi. Xiva tarixchilarining ma'lumotlariga ko'ra, Muhammad Rahimxon I xonlikdagi vaziyatni to'g'ri tushunib, shunga yarasha davlat siyosati ishlab chiqdi va ushbu siyosatni qat'iyatlik bilan amalgalashdi. Xususan, uning bevosita tashabbusi bilan xonlikda ma'muriy – siyosiy, iqtisodiy va harbiy islohotlar o'tkazildi.

Xon saroyi qoshida doimiy faoliyat ko'rsatuvchi Kengash (Devon) ta'sis etildi. Ruhoniylarga ham alohida e'tibor berilib, Shayxulislom Kengashning a'zosi va xonning eng yaqin masahatchisiga aylandi. Muhammad Rahimxon I ning musulmon ruhoniylarining halq orasidagi mavqeini hisobga olib sayidlardan bo'lgan Sayid Pirmuhammad Xo'janing qiziga uylangani ham ma'lum.

Bu xon davrida mamlakatning iqtisodiy hayoti jonlanganligi haqida ham ma'lumotlar talaygina. Uning davrida mahsus islohotlar o'tkazilib, soliqlar tarkibiga solindi. Bojxona tashkil etilib, ichki va tashqi savdodan keladigan daromadlar ko'payib bordi.

Muhammad Rahimxon I mamlakat sarhadlarini kengaytirish hamda bo'ysunmas qabilalarni itoat ettirish maqsadida qator harbiy harakatlar olib bordi. Shundan so'ng xonlik hududlarini Janubiy Turkmaniston va Xuroson viloyatlari hisobiga kengaytirish harakati boshlandi. Janubiy Turkmaniston va Xuroson viloyatlariga harbiy yurishlar Muhammadrahimxonidan keyin taxtga o'tirgan o'g'li Olloqulixon va nabirasi Rahimqulixon davrida ham davom etdi. Olloqulixon Janubiy Turkmaniston va Xuroson viloyatlarida o'z hukumronligini mustahkamlash uchun ular ustiga besh marotaba yurish qildi. 1826-yilda Xiva qo'shinlari Shimoliy Xurosondagi Oqdarband qal'asini zabit etdilar. 1828-1829-yillarda bu hududdagi Jalqon qal'asi egallandi. Olloqulixon zamonida Buxoro va Xiva o'rtaida Marv viloyati uchun to'qnashuvlar bo'lib turdi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Azamat Ziyo O'zbek davlatchiligi tarixi: T., 2000.

BUXOROLIK YIRIK OLIM VA MA'RIFATPARVAR

*Yakubova Sitora Sharifovna
BMTI akademik litseyi tarix fani
o'qituvchisi
Telefon: +998(93) 475 75 28*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada, Ahmad Donishning hayoti va ilmiy faoliyati,O‘rta Osiyoda mavjud bo‘lgan ilmiy an’analarni yangi tarixiy sharoitda davom ettirib, bir paytning o‘zida ilm-fanning turli sohalari bilan shug‘ullanganligi haqida qisqacha ilmiy yondashishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: Munajjim, muhandis, riyoziyot, Ilmi nujum , jug‘rofiya, “Manozir al-kavokib” ,“Risola fi a’mol al-kurra” , “Navodir ul-vaqoye”, “Risola yo muxtasare az tarixi sultanati xonadoni mang‘itiyya” .

O‘rta Osiyo ma’rifatparvarlik yo‘nalishi vakili Ahmad Mahdum Donish (1827-1897) o‘z davrining ilg‘or fikrli namoyondalaridan biri edi. XIX asrda Buxoro taraqqiyat parvar muhitining yuzaga kelishida muhim o‘rin tutgan. Tojik tilida ijod qilgan . Mudarris oilasida tug‘ilgan. Ahmad Donish boshlang‘ich savodni onasidan olgan, so‘ng mакtabda, madrasada tahsil ko‘rgan. Adabiyot, tarix, falsafa, tibbiyat, riyoziyot, astronomiya ilmini mustaqil o‘rgangan. Hattotlik, rassomlik va naqqoshlikni yaxshi bilgan, munajjimlikdan yaxshi xabardorligi bilan Nasrullaxon nazariga tushgan.

U yashagan davrda O‘rta Osiyo xonliklari murakkab ijtimoiy-siyosiy voqealarni o‘z boshidan kechirayotgan edi. Xonliklar o‘rtasidagi o‘zaro feodal nizolar oqibati o‘larоq uch mustaqil davlat ham chor Rossiyasi ilkiga tushib qolgan edi. Chor Rossiyasi armiyasining Buxoro mulkini istilo qilishi tafsilotlarini yoritishga Buxoro tarixchilari orasida bиринчи bo‘lib qо‘l urgan kishi Ahmad Donish bo‘ldi. Mutafakkir olimning jo‘shqin ijodiy faoliyatini tанили олимлардан I.S.Bratinskiy, A.Mirzoyev, S.Ulug‘zoda, R.Xodizoda, I.Mo‘minov, X.Vohidov , G.Toshqulovlar tadqiq qilib, ilmiy adabiyotga olib kirishdi.

Ahmad Donishdan boy ilmiy meros qoldi. U IX-XII asrda O‘rta Osiyoda mavjud bo‘lgan ilmiy an’analarni yangi tarixiy sharoitda davom ettirib, bir paytning o‘zida ilm-fanning turli sohalari bilan shug‘ullandi. Ahmad Donish shoir va tarixchi bo‘lish bilan birga , munajjim,muh andis,riyoziyotchi,musavvir,mashhur hattot hamdir.

Ziyoli oilada tarbiya topgan Ahmad Donish bir necha asarlar muallifidir. Uning o‘n yetti qо‘lyozmasi hozirgi kunda O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik Institutida saqlanmoqda. Ilmi nujum va jug‘rofiyaga oid ikki asar yozdi: “Manozir al-kavokib” (“Osmon yoritgichlari manzarasi”) va “Risola fi a’mol al-kurra” (“Globus to‘g‘risidagi yoki globusdan foydalanish yo‘llari to‘g‘risidagi risola”).

Uni musavvir sifatida tanitgan bir necha asarlar bizgacha yetib keldi. Ular O‘zbekiston Davlat san‘at muzeyi va O‘zFA Sharqshunoslik Institutida saqlanmoqda. Ahmad Donish Buxoro miniatyura mакtabi an’alarini davom ettirgan va u yerga qolgan musavvirdir. “Maktab”, “Majnun sahroda”, “Shoir va darvesh” kabi miniatyuralari asosida chuqur ijtimoiy-falsafiy fikr yotadi. Miniatyuralarda xotin-qizlarni bilimli qilish, vatan taqdirlari kabi masalalar ilgari surilgan. Ahmad Donish turli xildagi kitoblarni ko‘chirish va qayta ko‘chirish,ularni badiiy bezash bilan ham shug‘ullangan. Mirzo Bedil asarlarini qayta ko‘chirib, ularga miniatyuralar ham ishlagan.

Ahmad Donish asarlari ichida ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag‘ishlangan “Navodir ul-vaqoye” (“Nodir voqealar”) va “Risola yo muxtasare az tarixi sultanati xonadoni mang‘itiyya” (“Mang‘itlar xonadoni qisqacha tarixi”) asarlari alohida o‘rin tutadi. Ushbu asarlar haqida ilk tadqiqotchilardan biri Sadreddin Ayniy bo‘ldilar. Ulug‘ zot 1920-yilda “Shu’lai inqilob” jurnalida Ahmad Donishning hayoti va ijodiy faoliyati haqida, hamda mazkur asarlar, ularning qisqacha qimmatli mazmunlari borasida to‘xtaldilar. Shuningdek, akademik Ye.E.Bertels ham 1936-yil Ahmad Donishning qо‘lyozmalariga obzor berib, ma’rifatparvar olimning ilmiy xulosalari hamda ijtimoiy-siyosiy faoliyatiga atroficha to‘xtaldilar.

“Navodir ul-vaqoye” asarini muallifning shaxsan o‘zi tomonidan qayta ko‘chirilgan nusxalari ayni paytda Toshkent, S.Peterburg va Buxorodagi ilmiy muassalarda saqlanmoqda. Bu asar Dushanbeda ikki tomda chop etilgan.

“Risola yo muxtasare az tarixi sultanati xonadoni mang‘itiyya” asarining fanga besh nusxasi ma’lum bo‘lsada, hanuzgacha uning asl nomi aniqlanmagan. Bunga sabab, asarga muallif tomonidan nom berilmaganidir. Tadqiqotchilar asar mazmunidan kelib chiqib unga yuqoridagi nomni berishgan. Bu asar Buxoro tarixnavislik maktabi vakillari bo‘lmish Mirza Abdul Azim Somiy, Mirzo Salimbek, Sharifjon Maxdum Sadr Ziyo, Homid Valad qoziy Baqoxo‘ja, Sadreddin Ayniy uchun mang‘itlar xonadoni tarixini yoritish borasida manba bo‘lib xizmat qilgan bo‘lishi kerak. Chunki, Buxoroda hukmronlik qilgan so‘nggi sulola – mang‘itlar sulolasi tarixini xronologik izchillik bilan yoritishni boshlab bergen birinchi Buxoro tarixchisi Ahmad Donishdir. Uning asarlari o‘z ilmiy-ma’rifiy qimmatini saqlab qolmoqda va o‘z tadqiqotchilarini kutmoqda.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.”O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”. I tom, Davlat ilmiy nashriyoti “Toshkent” 2002-yil.
- 2.”Ma’naviyat yulduzlar“. (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar), Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti Toshkent – 2001y.
- 3.I.M.Mo‘minov “O‘zbekistonda XIX asr oxiri XX asr boshlarida ijtimoiy-falsafiy tafakkurning rivojlanish tarixidan” I tom tanlangan asarlar. Toshkent-1999y.

АРХИВЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИННИНГ ТАРИХИЙ ЗАРУРАТИ ВА ИЖТИМОИЙ АҲАМИЯТИ

Ю.Х.Юлдашев

Урганч давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация: Ушбу мақолада архивларнинг пайдо бўлиши тарихи, уларнинг шаклланиши хусусида сўз боради. Шунингдек, мақолада архивларнинг бугунги фаолияти, вазифалари ва ижтимоий аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: Архив, миллий архив, Халқаро архивлар Кенгаши, хужжат, хужжат фонди.

Жамият тараққиётининг муайян босқичида ижтимоий муносабатлар-нинг шаклланиши ва ривожланиши давлатчиликнинг вужудга келишига олиб келди. Ҳудди шу даврда ижтимоий зарурат туфайли ёзув ҳам пайдо бўлди. Қадимдан давлатлар ўзларининг ижтимоий функциялари кўлами кенгайланлиги ҳамда уларни бажариш жараёнида турли ҳужжатлар (қонунлар, фармонлар, мулк ва солиқ ҳисоботлари ва х.) яратиш ҳамда уларни сақлашга эҳтиёж сездилар. Шу тариқа ҳужжатларни сақлайдиган муассасалар – архивлар пайдо бўлди.

“Архив” атамаси лотинча “архивум” сўзидан олинган бўлиб, ўзбек тилида “маҳкама”, “муассаса” деган маънони билдиради¹. Лекин бу сўз ҳозирги кунда ўзининг ушбу луғавий маъносини йўқотиб, бошқача маънода қўлланилади. Архив деганда биз одатда факат ҳужжатлар сакланадиган муассасани тушунамиз. Одатда архивларда турли идоралар, корхоналар, ташкилотлар, шунингдек айрим шахслар фаолияти жараёнида яратилган ва тўпланган ҳужжатлар ва материаллар сакланади.

Хўш, Архивларнинг вужудга келишига ва ривожланишига тарихий зарурат нимада эди? Архивлар қачон ва қандай вужудга келган? Археологик тадқиқотларнинг гувоҳлик беришича, архивлар қадимги замонларда, ёзув пайдо бўлиши билан бир вактда вужудга келган. Шарқдаги илк давлатлар Месопотамия, Миср ва Кичик Осиёда ибодатхоналар ва қулдорлар саройларида дастлабки архивлар мавжуд бўлганлиги аниқланди. Бу архивларда ўша даврдаги қонунлар матни, суд ҳужжатлари, подшоларнинг фармойишлари ва бошқа ҳужжатлар сакланар эди. Мазкур ҳужжатлар сопол лавҳларга, рандаланганд таҳтачаларга, папирус ва ошланган чарм (пергамент) га битилган.

Қадимги Юнонистоннинг Кносс шахри харобаларида (Крит ороли) йирик архивнинг қолдиқлари топилди. Антик даврда Афина шаҳридаги архивлар, айниқса, Метроон ибодатхонаси қошидаги архив донг таратган эди.

Қадимги Римда архивлар дастлаб коҳинлар тасарруфида бўлган. Римдаги энг қадимий архив Сенат архиви бўлиб, бу ҳужжатгоҳ Сатурн ибодатхонасида жойлашган эди. Мазкур архивда сенат ва республика маҳкамаларининг ҳужжатлари, сензорларнинг аҳолини рўйхатга олиши билан боғлиқ материаллар ва бошқа муҳим ҳужжатлар сакланарди. Рим салтанати даврида эса ёзма ҳужжатлар сакланадиган архив императорлар саройида жойлаштирилди. Фарбий Рим салтанитининг ҳалокатидан сўнг Рим императорлари архивининг давомчиси Византия архиви бўлди.

Илк ўрта асрларда Фарбий Европада қироллар, йирик феодаллар ва монастирларнинг архивлари вужудга келди. Уларнинг орасида энг йириги В асада ташкил этилган Ватикан архиви ҳисобланади. Ватикан архиви ҳозирги кунда ҳам мавжуд бўлиб, бу ерда Европанинг ўрта асрлар тарихини ўрганиш учун зарур бўлган нодир ва қимматли ҳужжатлар мажмуаси сакланмоқда.

Европада марказлашган давлатларнинг ташкил топиши ва ривожланиши натижасида майда архивларнинг йириклиши жараёни кузатилади. Қироллар архивлари бўйсундирилган феодалларнинг архивлари ҳисобига кенгайиб борди. Қироллар архивлари ғоят махфий тарзда сакланар эди. Европада қиролик ҳокимиятининг кучайиши ва умумдавлат бошқарув муассасаларининг шаклланиб бориши натижасида муассаса архивлари пайдо бўлди. Му-

¹ Ўзбек тилининг изохли луғати: - Т.: Ў 16 “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.- 121 б.

ассаса архивларининг фаолияти ўзаро боғланмаганлиги оқибатида хужжатлар ниҳоятда тарқоқ ҳолда сақланар эди. XVIII-XIX асрлардаги буржуа инқилоблари архив ишларида туб ўзгаришларга олиб келди. Буржуазия қатор мамлакатларда архив ишларини марказлаштириди. Архивларни бошқариш учун маҳсус муассасалар таъсис этилди. Масалан, 1794 йилда Францияда Конвент маҳсус декрет қабул қилиб, марказий давлат архивини ташкил этди. Мазкур архивга умумдавлат бошқарув органларининг хужжатларини топшириш шарт этиб қўйилди. Жойлардаги давлат органлари хужжатлари департаментлар архивлари га топширилиши шарт эди. Францияда архив иши соҳасидаги бу ислоҳот қатор бошқа давлатлар учун намуна бўлди. Улар ҳам Франция сингари давлат архив тизимини яратдилар. Лекин Англия ва АҚШ сингари мамлакатларда ўша вақтда ҳам, ҳозир ҳам ягона давлат архив тизими барпо қилинмади. Бу ердаги марказий, вилоят ва шахар архивларининг ҳар бири мустақил равишда фаолият қўрсатиб келмоқда.

XIX асрда қатор Европа мамлакатлари ва АҚШда архивларининг эшиклари тадқиқотлар учун очилди. Натижада архив хужжатларидан илмий мақсадларда фойдаланиш ва уларни нашр этиш имконияти пайдо бўлди. Кўп мамлакатларда маҳсус архившунос кадрларни тайёрлаш йўлга қўйилди. 1821 йилда Францияда илк архив институти – Хартиялар мактаби очилди.

Ҳозирги кунда жаҳоннинг барча мамлакатларида минглаб архивлар фаолият қўрсатмоқда. Уларнинг орасида ҳар бир давлатнинг марказий (ёки миллий) архивлари ўзларининг ноёб хужжатларга бойлиги билан ажralиб туради. Лондондаги Давлат архиви, Париждаги Миллий архив, Римдаги Марказий давлат архиви, Кобленс шахридаги Федерал Архив (ГФР), Вашингтондаги Миллий архив, Москвадаги Россия Марказий давлат архиви, Дехлидаги Миллий архив, Қохирадаги Марказий давлат архиви жаҳондаги энг йирик архивлар қаторига киради.

Ўзбекистон архивлари жаҳондаги энг йирик архивлар билан яқиндан алоқа ўрнатганлар. Масалан, 2003 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бош Архив бошқармаси АҚШнинг Холокаст ёдгорлиги кенгashi ва унинг Вашингтондаги музейи ўртасида архив соҳаси бўйича битим имзоланди.

Ҳозирги кунда архивлар бутун жаҳон миқёсида ўз фаолиятларини мувофиқлаштириб, ҳамкорлик қилмоқдалар. 1948 йилда ЮНЕСКО қошида Халқаро Архивлар Кенгashi ташкил этилди. Ўзбекистон архив муассасалари ҳам мазкур халқаро ташкилотнинг аъзосидир. Халқаро Архивлар Кенгashi турли давлатлар архивлари ўртасида алоқаларни йўлга қўйиш, хужжатларни сақлаш ва уларни ҳимоя қилиш борасида катта ишларни амалга ошироқда. Ушбу Кенгаш архив хужжатларини тўплаш ва сақлаш масалаларига оид ҳар 4 йилда конгресслар ташкил қилиб келмоқда. Жумладан, ана шундай конгресс Кореанинг Сеул шахрида 2016 йилнинг 5-10 сентябр кунлари “Архивлар ва фондларни бошқариши” мавзусида бўлиб ўтди. Бунда архив соҳасидаги долзарб масалалар мухокама қилинди¹.

Бу халқаро ташкилот 1981 йилдан бошлаб “Арсхивум” номли журнал нашр этмоқда. Парижда архившуносларнинг халқаро курси фаолият қўрсатмоқда.

Янги замонда архивларда сақланаётган хужжатлар сонининг кескин ошганлиги туфайли уларни сақлаш ва фойдаланиш билан боғлиқ ишлар тобора мураккаблашиб борди. Натижада, хужжатларни ҳисобга олиш, уларни бир тизимга солиш ва рўйхатга олишнинг янги-янги усуслари ишлаб чиқилди ва амалда қўлланилди.

Мамлакатимизда Архив муассасалари фаолиятини ривожлантириш ҳамда тартибга солиш мақсадида 1999 йил 15 апрелда Ўзбекистон Республикасининг «Архивлар тўғрисида»ги қонуни қабул қилинди. Ушбу қонун Ўзбекистон худудида мавжуд бўлган барча Архив хужжатларини тўлиқ қамраб олишга, Ўзбекистон Республикаси Миллий архив фондининг яхлит-лигини сақлаб қолишга ва фуқаролар, жамият ва давлатнинг ижтимоий, маданий, илмий ва бошқа эҳтиёжларини қондириш мақсадида Архив хужжатларини ҳисобга олиш, экспертиза қилиш, рўйхатдан ўтказиш, бутлаш ҳамда улардан фойдаланишнинг ягона тартибини белгилашга қаратилган².

Шунингдек, архив хужжатларини тўплаш, сақлаш ва уларни экспертиза қилишнинг на-

¹ Ўзбекистон Республика “Ўзархив” агентлиги расмий сайти. archive.uz

² Қаранг: 1999 йил 15 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг «Архивлар тўғрисида»ги 768-I-сонли Қонуни

зарий асосларини ўргатиш мақсадида архившунослик фани алоҳида фан сифатида шакллантирилди.

Архившунослик қандай фан, унинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат? Архившунослик – муҳим ижтимоий аҳамиятга хужжат ва материалларни туркумлаш, уларни бир тизимга солиш, сақлаш, улардан илмий ва амалий мақсадларда фойдаланиш тўғрисидаги фандир. Мазкур кўмакчи тарих фани архив ишининг умумий қонуниятларини, хужжат ва материалларни танлаб олиш ва сақлаш, улардан фойдаланиш тамойилларини ишлаб чиқади.

Хозирги кунда хужжат ва материалларнинг умумий микдори ва турлари ниҳоятда кўпdir. Шунинг учун ҳам архившунослик фанини ривожлантирмасдан, хужжатларни саралаш ва сақлашнинг замонавий усулларини эгалламасдан туриб архив ишини тўғри йўлга қўйиш амри маҳолдир.

Архившунослик асосларини яхши билиш бўлажак тарихчи учун ғоят муҳимдир. Архив хужжатлари билан ишлаш услубларини эгаллаш илмий-тадқиқотлар учун йўл очиб беради, бакалавриат ва магистратурада таҳсил олаётган талабаларга юқори илмий савиядаги битирув-малакавий ишлар ва магистрлик диссертацияси тайёрлаш имконини беради.

Мазкур фанни ўрганиш архившунос кадрлар тайёрлаш нуқтаи назаридан ҳам зарур. Хозирги кунда айрим касб-хунар коллежларида “Хужжатшунослик, архившунослик” мутахассислиги бўйича ўрта маҳсус маълумотли кадрлар тайёрлашга киришилди. Шу билан бир қаторда яқин йиллардан Ўзбекистон Миллий Университетида, Наманган давлат университетида ва бошқа бир қатор олийгоҳларда 5220300 – Архившунослик йўналиши ташкил этилиб, архившунос кадрлар тайёрланиб, шу соҳада кадрларга бўлган талаб кондирилмоқда, соҳадаги муаммоларнинг ечими топилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбек тилининг изоҳли лугати: - Т.: Ў 16 «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006.- 121 б.
2. Ўзбекистон Республика “Ўзархив” агентлиги расмий сайти. archive.uz
3. 1999 йил 15 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Архивлар тўғрисида”ги 768-І-сонли Қонуни

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 20-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.09.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000